

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kultura Neslyšících a její vliv na výchovu dítěte se sluchovým postižením

Deaf culture and its impact on upbringing of child with hearing disability

Wanda Tureckiová

Vedoucí práce: Mgr. Miroslava Kotvová

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Kultura Neslyšících a její vliv na výchovu dítěte se sluchovým postižením“ vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 21. 4. 2017

.....

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Miroslavě Kotkové za vedení práce a za cenné rady a připomínky. Dále děkuji všem respondentům, kteří se podíleli na empirickém šetření, a všem členům organizací za zprostředkování kontaktu s respondenty. Velmi děkuji celé své rodině a blízkým, kteří mi pomáhali a podporovali mě.

ANOTACE

Bakalářské práce se zaměřuje na kulturu Neslyšících a na její vliv na vývoj dítěte se sluchovým postižením. Práce popisuje jednotlivé složky kulturního života Neslyšících, typické zvyky této kulturní a jazykové menšiny, a to, kdo je jejím členem a jak se jím může stát. V práci je také popsán vývoj dítěte intaktního a dítěte se sluchovým postižením.

Empirická část je zaměřena na specifčnost kultury Neslyšících a na kulturní vliv Neslyšící komunity na výchovu dítěte u rodičů slyšících, v porovnání s rodiči neslyšícími. Cílovou skupinu tak představují rodiče dětí se sluchovým postižením a další osoby, mající vliv na činnost organizací zaměřených na sluchové postižení.

KLÍČOVÁ SLOVA

Osoba se sluchovým postižením, Neslyšící, kultura Neslyšících, sluchové postižení, výchovně-vzdělávací proces

ANNOTATION

This bachelor thesis focuses on the Deaf culture and its impact on upbringing of child with hearing disability. The thesis deals with individual components of the cultural life of the Deaf, typical customs of this cultural and language minority, who are its members and how one can become its member. It also describes the development of an intact child and that of a hearing-impaired child.

The empirical part focuses on the specifics of the Deaf culture and on the cultural influence of the Deaf community on the upbringing of a child by hearing parents as compared with hearing-impaired parents. The target group is thus constituted by parents of children with hearing impairment and by other persons who influence the activity of organisations dealing with hearing impairment.

KEY WORDS

Person with hearing disability, Deaf person, Deaf culture, hearing disability, educational process

Obsah

1 Úvod	6
2 Osoby se sluchovým postižením	7
2.1 Osoby se sluchovým postižením z hlediska kvantity slyšeného zvuku.....	7
2.2 Osoby se sluchovým postižením z hlediska doby vzniku vady.....	8
3 Kultura.....	10
3.1 Kultura Neslyšících	11
3.1.1 Neslyšící s velkým „N“ a neslyšící s malým „n“	11
3.1.2 Přijímání členů do komunity.....	11
3.1.3 Komunikace Neslyšících.....	12
3.1.4 Umělecká tvorba Neslyšících.....	14
3.1.5 Komunikační média určená Neslyšícím	19
3.1.6 Pravidla chování a zvyky komunity Neslyšících	21
3.1.7 Místa setkávání komunity	22
4 Vývoj a výchova dítěte.....	25
4.1 Vývoj dítěte	25
4.2 Řečový vývoj.....	31
4.2.1 Přípravné stádium vývoje řeči.....	31
4.2.2 Vlastní vývoj řeči	32
4.2.3 Vývoj řeči u dítěte se sluchovým postižením	33
4.3 Výchova dítěte	33
4.3.1 Výchovní činitelé	35
4.3.2 Výchova dítěte se sluchovým postižením.....	36
4.4 Výchovně-vzdělávací proces	41
5 Výzkumné šetření.....	43
5.1 Cíle výzkumného šetření	43
5.2 Metodologie výzkumného šetření	43
5.3 Průběh výzkumného šetření.....	44
5.4 Analýza získaných dat	45
5.5 Analýza rozhovoru	52
5.6 Dílčí závěry a doporučení pro praxi	55
6 Závěr.....	57
7 Seznam použitých informačních zdrojů	59
8 Seznam příloh.....	64

1 Úvod

V rámci České republiky se nachází mnoho jazykových a kulturních menšin, které jsou nositelkami historie, tradic, norem a zvyků. Mezi ně se řadí také komunita Neslyšících, jejíž kultura je ústředním tématem celé práce.

První část je věnovaná osobám se sluchovým postižením. Charakterizuje jednotlivé stupně sluchové vady z hlediska kvantity slyšeného zvuku a také dělí dané osoby z hlediska doby vzniku vady.

Následující část je věnovaná kultuře Neslyšících. V rámci této části jsou popisovány všechny složky kulturního života (literatura, hudba, divadlo), ale také zvyky a tradice specifické pro danou komunitu. Důležitým prvkem kultury Neslyšících je jejich vzájemná komunikace, tedy užití českého znakového jazyka. Kromě něj jsou ale uvedeny i další způsoby komunikace, které umožňují osobám se sluchovým postižením dorozumívat se se svým okolím.

Poslední část je věnovaná nejprve vývoji a výchově dítěte slyšícího a následně dítěte se sluchovým postižením. Popisován je jak vývoj celkový, tak i řečový, který je u dítěte s vadou sluchu pozmeněn, a mohou se do něj promítat kompenzační pomůcky, které dítě užívá. Výchova dítěte je u dětí se sluchovým postižením zaměřena i na sluchově řečovou výchovu a její jednotlivé metody. Vzdělávání dětí je nastíněno jak ve školách hlavního vzdělávacího proudu, tak ve školách určených pro děti, žáky a studenty, se sluchovým postižením.

Cílem práce je poukázat na specifičnost kultury Neslyšících. Důraz je kladen na vliv norem kultury Neslyšících, které se podílejí na výchově dítěte se sluchovým postižením v prostředí slyšících rodičů a neslyšících rodičů.

Metody, použité při výzkumném šetření, jsou dotazník a rozhovor, obojí kvalitativního charakteru. Sběr dat probíhal v rámci organizací, sdružujících rodiče s dětmi se sluchovým postižením a se zaměstnanci těchto organizací.

2 Osoby se sluchovým postižením

Sluchové postižení se řadí k nejrozšířenějším somaticko-funkčním postižením. Světová zdravotnická organizace v roce 2005 uvedla, že středně těžká až těžká sluchová vada se vyskytuje u 278 milionů osob. Společnost Widex (vyrábějící sluchadla) zveřejnila své údaje o počtu 500 milionů osob s nějakou poruchou sluchu a dle jejich odhadů by mělo k roku 2015 být takových osob až 700 milionů. V současné době se počet osob tedy mohl zvýšit.

Počet osob se sluchovým postižením v České republice dosahuje přibližně 300 tisíc. Největší skupinu z nich tvoří nedoslýchaví, u nichž se sluch zhoršil ve vyšším věku. (Horáková, 2012)

2.1 Osoby se sluchovým postižením z hlediska kvantity slyšeného zvuku

Za normální sluch je z hlediska audiometrického považováno slyšení velmi slabých zvuků. Člověk bez problémů rozumí šeptání a slyší tikot hodinek. **Lehká až středně těžká nedoslýchavost** způsobuje dané osobě komunikační potíže v hlučném prostředí, problémy nastávají, pokud hovoří více lidí najednou. Při **těžké až velmi těžké nedoslýchavosti** dochází ke špatné nebo žádné reakci na mluvenou řeč či hlasitější zvuky, pokud nejsou použity kompenzační pomůcky. Ztráta přesahující 90 dB, která je brána jako **praktická hluchota**, znamená, že daný člověk neslyší a nereaguje na zvuky, jako je např. hluk motoru auta či startující letadlo. (Horáková, 2012)

Následující tabulka 1 uvádí různé stupně sluchových vad, dle výsledků audiometrického vyšetření, z hlediska ztráty v decibelech pro vzdušné vedení v oblasti řečových frekvencí.

Normální stav sluchu	0 dB – 20 dB
Lehká nedoslýchavost	20 dB – 40 dB
Středně těžká nedoslýchavost	40 dB – 60 dB
Těžká nedoslýchavost	60 dB – 80 dB
Velmi těžká nedoslýchavost	80 dB – 90 dB
Hluchota komunikační (praktická)	90 dB a více
Hluchota úplná (totální)	Bez audiometrické odpovědi

Tabulka 1

(Lejska, 2003, s. 36 cit. podle Horáková, 2008)

Z hlediska efektu na jedince a možností diagnostického šetření lze vymezit ztrátu sluchu dle následující tabulky 2:

Sluchová ztráta	Efekty	Diagnostická šetření
<15 dB	Žádný	Regulérní sluchové testy
15.35 dB	Problémy mohou nastat v akusticky náročných situacích, takových jako ve skupině a v hluku: nazývaném „skupinový efekt“	Regulérní sluchové testy Požadují se speciální lékařské postupy za účelem rozvoje sluchu a řeči
35-65 dB	Regulérní sluchové problémy; postižený potřebuje hlasitou řeč, nerozumí slovům, je narušena nebo nekompletní artikulace, problémy s konverzací ve skupině, postižený potřebuje vizuální pomůcky	Sluchové pomůcky jsou nezbytné Požadují se speciální lékařské postupy za účelem rozvoje sluchu a řeči
65-95 dB	Rozumění mluvené řeči bez audiotechnických pomůcek chybí nebo je velmi omezené, je významně narušen rozvoj řeči	Sluchadla jsou nezbytná Pokud je to možné, tak kochleární implantáty Speciální lékařské postupy za účelem rozvoje sluchu a řeči
>95 dB	Jsou slyšeny pouze některé a velmi silné zvuky a vnímané vibrace; převaha vizuální orientace, není mluvená řeč, vývoj řeči spontánně nenastává	Sluchadla nebo kochleární implantáty Speciální lékařské postupy za účelem rozvoje sluchu a řeči

Tabulka 2

(Čáková, 2014)

2.2 Osoby se sluchovým postižením z hlediska doby vzniku vady

Prelingválně neslyšící

Do této kategorie spadají ti, kteří se již s těžkou sluchovou vadou narodili, nebo ohluchli před dokončením vývoje řeči (mezi 5. – 6. rokem). Ztráta sluchu se tedy nachází v pásmu nad 90 dB. Při rozumění řeči se spoléhají především na odezírání.

Při vlastní produkci řeči dochází ke zkreslení hlasového projevu, chybí jim totiž akustická kontrola. Řeč je tudíž pro okolí často nesrozumitelná. Problémy se vyskytují také v sémantické a syntaktické rovině řeči, proto bývá často narušen i jejich psaný projev a porozumění textu. Spíše než mluvený jazyk, je pro ně mateřským jazykem znakový jazyk, v rámci komunikace s majoritní veřejností je nutná pomoc tlumočnicka znakového jazyka. Tyto osoby jsou potom středem komunity Neslyšících. (Procházková, Vysuček, 2007)

Postlingválně neslyšící

Mezi osoby spadající do této kategorie, řadíme ty, jejichž sluchová ztráta přesahuje 90 dB. K narušení sluchového vnímání dochází až po šestém roce života, řeč je tedy rozvitá (úroveň řečové komunikace záleží na tom, v jakém věku došlo k zhoršení sluchu). Etiologie vzniku je velmi různorodá. Jedná se o vrozené degenerativní změny ve vnitřním uchu nebo sluchovém nervu. Spadají sem také osoby, u nichž došlo k narušení uvedených částí vlivem meningitidy, ototoxických antibiotik či v důsledku virové infekce. Při percepci řeči se využívá odezírání. Pro rozvoj expresivní orální řeči je nutná vhodná surdopedická péče, která navazuje na úroveň řečové komunikace, která byla u jedince rozvinuta v době vzniku sluchové vady. V rámci této péče je nutný rozvoj slovní zásoby, porozumění gramatické struktuře jazyka a syntaktickým variantám slov. Osoby, spadající do této kategorie, využívají v rámci komunikace také znakový jazyk. Vzhledem k typu a stupni sluchové ztráty se tito jedinci snadno začleňují do komunity Neslyšících.

Dospělí specificky reagují na sluchovou ztrátu a její přijetí je pro ně náročnější než pro mladší jedince, rozdílnost je také v užití znakového jazyka. Většinou dochází k zachování úrovně řečové komunikace, jako tomu bylo před ztrátou sluchového vnímání, rozvíjí se schopnost odezírání, která zajišťuje porozumění mluvy. Tato skupina disponuje nejmenším podílem osob, které by po vzniku sluchové vady začaly užívat znakový jazyk. Ten je pro ně vždy přínosný, ale je velmi obtížný, a proto dochází k omezenému osvojení této formy komunikace. (Neubauer, 2009)

3 Kultura

Kultura¹ je pojmem obsáhlý, jehož definice se u autorů liší. Z hlediska psychologického Matsumoto (2000, s. 20) definuje kulturu jako „*dynamický systém explicitních a implicitních pravidel, vytvořený skupinou za účelem přežití, zahrnující postoje, hodnoty, názory a normy chování, sdílené skupinou, jednotlivci ve skupině zvnitřněné v rozdílné míře, komunikované z generace na generaci, relativně stabilní, ovšem s potenciálem ke změně v průběhu času*“.

Andragogika pohlíží na kulturu ve dvou významech – jedná se buď o kulturu určité organizace, tedy o soubor hodnot a norem, které jsou přijímány pracovníky, nebo z hlediska etnologie o hodnotové systémy, zvyky, charakteristické pro danou etnickou skupinu či národ. (Průcha, Veteška, 2012)

Český sociolog Petrusek uvádí následující dělení kultury – **materiální**, ta je zastoupena předměty, které jsou hmotného charakteru. **Duchovní** kultura je umění, náboženství nebo věda dané kulturní skupiny. Poslední částí je kultura **normativní**, tedy morálka, právo a tradice, které jsou v dané kultuře dodržovány. (Savkanič, 2012)

Poměrně specifické je přirovnání kultury k cibuli – tzv. “kulturní cibule“. Ta je potom dělena na **zevní** vrstvu, kam se řadí strava, oblečení, řeč. V této části, jsou produkty pro okolí dobře vnímatelné. Druhou vrstvou, tedy **střední**, jsou složky, které můžeme zjistit pomocí interakce s danou kulturou, tedy normy a hodnoty. Poslední, **vnitřní** vrstvou potom rozumíme hodnoty a otázky existence dané kultury. Toto pojetí uvádí Hofstede a Hofstede (2007) a také Špirudová, Ivanová, Halmo, Tomanová a Bursová (2004).

Průcha (2007) přichází s tím, že kultura je dělena na dvě možná pojetí – širší a užší. Pod **širší pojetí kultury** začleňujeme vše, co je vytvořeno lidmi. Řadíme sem tedy výsledky lidské činnosti (artefakty) – průmysl, obydlí, potraviny, ale patří sem i výtvoř duchovní – umění, politická situace, způsob vzdělávání.

K **užšímu pojetí kultury** je vztaženo vše, co se týká chování lidí – jedná se o soubor pravidel, který je v dané kultuře užíván – vítání/loučení, přijímání nových členů do komunity.

¹ Z lat. colere - vzdělávat, pěstovat; původně ve smyslu zemědělském ve vazbě na obdělávání půdy (agri cultura). Do nové perspektivy termín kultura uvedl Marcus Tullius Cicero, když ve svých Tuskulských hovorech v 1. stol. př. n. l. označil filozofii za „kulturu ducha. (Varianty, 2005)

3.1 Kultura Neslyšících

Na Neslyšící bude pro účely této práce nahlíženo jako na kulturní a jazykovou menšinu, a to na základě této definice „*menší část určité společnosti, lišící se zpravidla od majority původem (rasou), národností, náboženstvím, kulturou, jazykem*“. (Adamová, Křížkovský, 2002)

3.1.1 Neslyšící s velkým „N“ a neslyšící s malým „n“

Od 60. let 20. století vzniká v USA nový model, konkrétně kulturně-jazykový. Ten vnímá lidi se sluchovou vadou jako příslušníky menšiny, která je specifická vlastní kulturou a jazykem. Právě člen takovéto komunity je označován jako Neslyšící s velkým „N“. Tento model je přirovnáván k jiným kulturním a jazykovým menšinám na základě podobných rysů. Mezi ty se řadí společný jazykový kód, jednojazyčné vzdělávání, omezenost pracovních možností a hlavně, nahlížení na sebe sama jako na člena jazykové a kulturní menšiny. (Novotná, 2008)

To je asi nejdůležitějším aspektem. Osoba, která by z hlediska ztráty sluchu nebyla řazena mezi neslyšící, může smýšlet jako Neslyšící z hlediska kulturní perspektivy. Stejně tak to platí i obráceně, neslyšící s odpovídající ztrátou sluchu, nemusí sám sebe identifikovat jako člena komunity Neslyšících.

Do komunity Neslyšících se mohou dostat i slyšící lidé. Jsou to především děti neslyšících, jejichž mateřským jazykem je ale stále jazyk znakový. Dále se sem mohou řadit slyšící rodiče neslyšících dětí či jejich sourozenci. (Novotná, 2008)

3.1.2 Přijímání členů do komunity

Baker a Cokely (1999) hovoří o čtyřech možných cestách k získání členství v komunitě Neslyšících:

- Podmínka audiologická – cestou ke členství je určitý stupeň ztráty sluchu. Osoby se ztrátou sluchu jsou přijímány do komunity rychleji než lidé bez ní. Tím, že se stávají sluchově postiženými, začínají totiž sdílet shodné zkušenosti s ostatními a jejich zážitky tak nejsou pouze zprostředkované.
- Podmínka politická – členem se může stát ten, který se výrazně podílí na věcech veřejných, které jsou spojené s komunitou Neslyšících.

- Podmínka jazyková – pro vstup do komunity je nutnost rozumět znakovému jazyku dané země a být schopen ho v komunikaci plynule používat.
- Podmínka společenská – pro členství je nutné být plně zapojen do života komunity Neslyšících.

Ladd (2003 cit. podle Kosinová, 2008) možnosti mírně mění a uvádí tyto tři cesty, jak se stát členem komunity Neslyšících:

- Narodit se neslyšícím rodičům a být také neslyšící, nebo hluchotu zdědit až v třetí generaci
- Být žákem školy pro neslyšící či jejím absolventem
- Stýkat se s Neslyšícími a jejich komunitou v rámci volnočasových aktivit

Ladd také následně uvádí, že členem skupiny se může stát slyšící, který si vzal neslyšící osobu. Dále také slyšící děti, které se narodily neslyšícím rodičům (ty se ale spíše scházejí ve specifických organizacích – CODA). Při velmi výjimečných případech se může stát členem slyšící, který dlouhodobě pracuje (či pracoval) pro komunitu Neslyšících.

3.1.3 Komunikace Neslyšících

Následující kapitola se bude zabývat vizuálně-motorickými systémy komunikace. Ty jsou užívány především u osob s těžkým sluchovým postižením. Nejčastěji využívaný je **znakový jazyk**. V případě českých neslyšících je to český znakový jazyk.

Český znakový jazyk je podle zákona č.384/2008 Sb. definován jako: „*přirozený jazyk a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní částí trupu.*“ (Sbírka zákonů ČR, zákon č. 384/2008 Sb.)

Znakový jazyk je plnohodnotným a přirozeným komunikačním systémem. Můžeme rozlišovat jeho manuální složku a složkou nemanuální.

Manuální složka je zastoupena místem, v kterém se znak ukazuje, specifickým tvarem ruky a pohybem rukou při znakování. **Nemanuální složka** doplňuje manuální složku a dotváří tak celkový obraz jednotlivých znaků, jedná se o mimiku a gesta. (Horáková, 2012)

Samotný znak se dá rozdělit na tři komponenty. Vzhledem k umístění ruky v znakovém prostoru se hovoří o tom, **kde** se určitý znak provádí, tedy jeho umístění v prostoru.

Dominantní pro každý znak je také, **čím** je prováděn, jakým tvarem ruky. Pohyb ruky nutný pro tvorbu konkrétního znaku potom vypovídá o tom, **jak** je znak tvořen. (Muknšnáblova, 2014)

Znakový jazyk má všechny základní atributy jazyka, tím je dokládáno to, že se jedná o jazyk, který je na úrovni jazyků mluvených. Jedná se tedy o znakovost, systémovost, produktivnost, svébytnost, členění, historický rozměr a lingvistickou a gramatickou stránku jazyka. (Muknšnáblova, 2014)

Jedna z podstatných odlišností znakového jazyka od jazyka mluveného je jeho simultánnost, jednotlivé znaky lze v trojrozměrném prostoru provádět současně. Dle výzkumů prováděných v sedmdesátých letech minulého století (např. E. Klimou a U. Bellugiovou) je průkazné, že mluvené i znakové jazyky jsou srovnatelné v osvojovacích procesech a shodnost je možné nalézt také v druzích stratifikace (funkční, geografické a sociální). (Horáková, 2012)

Znakový systém, který je nadnárodního rázu, se nazývá **Gestuno**. Ten je primárně určen pro tlumočení oficiálních textů. Nicméně, je používán jen malým okruhem znakujících osob a nyní už se téměř nepoužívá. V současné době je upřednostněn **mezinárodní znakový systém**. (Horáková, 2012)

Znakovaná čeština je systémem komunikace, při kterém mohou být gramatické prostředky češtiny hlasitě i bezhlasně artikulovány a jednotlivá slova jsou znakována znaky, které jsou převzaté z českého znakového jazyka. (Muknšnáblova, 2014)

Tento typ komunikace užívají zejména osoby ohluchlé nebo nedoslýchaví (znakový jazyk je pro ně většinou příliš náročný na osvojení). U nich je znakovaná čeština spíše doplňující, jelikož jsou povětšinou schopni odezírat a dávají přednost běžné komunikaci. (Horáková, 2012)

Prstová abeceda (daktylotika) „*využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlaní obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy. Prstová abeceda je využívána zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů...*“ (Sbírka zákonů ČR, zákon č. 384/2008 Sb.)

Česká republika má svou unifikovanou formu prstové abecedy. Dvouruční varianta je často neslyšícími smíšena s jednoruční formou nebo s pomocnými artikulačními znaky.

Pro užití prstové abecedy je nutné znát psanou podobu jazyka, protože znakována jsou jednotlivá slova, popřípadě i věty. I prstová abeceda je ale častěji užívána jako doplněk k odezírání či při obtížné artikulaci. Pro běžnou komunikaci by byla totiž příliš pomalá. (Horáková, 2012)

3.1.4 Umělecká tvorba Neslyšících

Tvorba Neslyšících je v mnohém totožná s uměním slyšících. Velký rozdíl ovšem přináší užití znakového jazyka. Jeho specifická spočívá v trojrozměrné dimenzi a v širším užití mimiky a dalších neverbálních prvků projevu.

Hudebně-pohybová tvorba

Hudebně-pohybová tvorba světa Neslyšících je úzce spjata s uměleckým překladem. Často se jedná o nejrůznější skladby, jejichž slova jsou překládána pomocí znakového jazyka a bývají také doprovázena pohybem.

Velmi známou skupinou je **Tichá hudba**. Ta vznikla v roce 1998. Uskupení patří pod záštitu občanského sdružení Stodůlky a trénuje 1-2krát měsíčně. Počet členů je poměrně proměnlivý, stabilní jádro tvoří 9 zpěváků (stav v roce 2006). V průběhu svých vystoupení zvládají jak české², tak i anglické písně³. (Smutná, 2007)

Skupina **Giborly** se svou činností velmi podobala Tiché hudbě. Mezi jejich vystoupení patří např. přepracovaná česká hymna, nebo Svět neslyšících – příběh o tom, jak neslyšící mohou zvládnout vše bez omezení. (Brožík, 2006)

I mezi hip hopovou hudbou mají Neslyšící své zastoupení. Jedná se o rappera **Signmarka**⁴, který je neslyšící a pochází z Finska. Kromě překládání hudby se také věnuje poezii a jejímu překladu. (Vuoriheimo, 2017)

² Hudební vystoupení Dámy vládnou - <http://ruce.cz/clanky/839-ticha-hudba-damy-vladnou>

³ Hudební vystoupení - I will survive - <http://ruce.cz/clanky/837-ticha-hudba-i-will-survive>

⁴ Hudební videoklip – Our life - https://www.youtube.com/watch?v=cYwX45ZDe_4

Literárně-dramatická tvorba

Pantomima

Co se dramatické tvorby týká, jsou čeští Neslyšící na světové úrovni zejména v pantomimě. Tento divadelní způsob vyjádření je praktikován v souboru **Nepanto**, což je zkratka pro Neslyšící pantomima. Soubor vznikl již v roce 1973. Mezi jeho divadelní repertoár je možné zařadit představení – Pan McDonald (2007), Exekutor (2009) nebo Člověk a pes (2011). (Soubory Nepanto, 2011)

Dalším souborem je **Pantomima S. I. (System International)**. Jedná se o soubor, který byl založen již v roce 1987. Vedoucím souboru byl pan Oldřich Bajer, režisérem a uměleckým vedoucím je v současnosti pan Jindřich Zemánek. Pantomima S. I. kromě pantomimy, kterou rozvíjí již v dětském věku, působí také v oblasti pohybového divadla. Celkově čítá repertoár 14 celovečerních her, a také několik kratších her pro děti a mládež. Mezi hry, které divadlo zařadilo do svého repertoáru, můžeme zařadit např. – Hlasy (1992), Sny o létání (2000) nebo Řecké báje. Soubor je také součástí **projektu Pantomima neslyšících**, který zahrnuje všechny kroužky a soubory pantomimy a pohybové výchovy. Pohyb je v rámci tohoto projektu chápán jako velmi vhodná arteterapie a pomáhá k rozvoji fantazie a kreativního myšlení. (Pantomima S. I., 2006)

Od roku 1992 se mohou neslyšící vzdělávat na JAMU (Janáčkově akademii múzických umění), a to konkrétně v oboru **Výchovná dramatika neslyšících** (dále VDN). Tento obor je možné studovat jak v rámci bakalářského, tak následně i navazujícího magisterského studia. Díky příspěvkům a nejrozličnějším grantům mohl být v průběhu let obor posílen např. o předměty pohybová výchova či znakový jazyk. I když ten je pro neslyšící nejčastěji jazykem mateřským, některé jeho struktury a gramatické odlišnosti nemusí být zcela jasné ani rodilému mluvčímu. Proto se obor VDN snaží i neslyšící přimět k hlubšímu studiu znakového jazyka. I tento obor má svůj vlastní sbor, který se stal hostem mnohých přehlídek či festivalů. Kromě České republiky členové souboru navštívili také Slovensko, Německo, Francii či Belgii. (Výchovná dramatika neslyšících, 2010)

Významným festivalem pantomimy je **Festival Otevřeno**, který funguje od roku 1996 a svoji domovskou scénu má v Kolíně. Tento festival se stal nástupcem **Přehlídky pantomimy neslyšících**, která probíhala mezi lety 1965–1989 v Litvínově. Název má být chápán doslovně, festival je totiž otevřen úplně všem – mladým, starším, slyšícím,

neslyšícím. A je také otevřen různorodým formám pohybového přednesu – pantomimě, pohybovému divadlu i výrazovému tanci. (TKN – Festival Pantomimy „Otevřeno“, 2015) V roce 2017 proběhne již XXII. festival. Ti nejlepší se poté setkají v dubnu, již ve zmíněném Kolíně. (Otevřeno Kolín, 2016)

Komunita Neslyšících byla také díky pantomimě spojována s prkny pražského Národního divadla, a to díky festivalu **Otevřená náruč**, který se konal v roce 2004. Naše nejznámější divadlo bylo v průběhu tohoto festivalu otevřeno takovým souborům, které jsou složené ze členů národnostní, zdravotní či etnické menšiny. Neslyšící zde zastupovala svým pantomimickým vystoupením již výše zmíněna Pantomima S. I. a soubor Nepanto. (Brožík, Kratochvílová, 2007)

Divadlo

Divadlo Neslyším je divadelní soubor, který vznikl v roce 1997, tehdy ještě pod jménem **Vlastní divadlo neslyšících**. Zakládajícími členy byli absolventi oboru Výchovná dramatika neslyšících, odkud si také přinesli hry, které následně zinscenovali v divadle. Od roku 2002 už nese divadlo svůj současný název. Členové divadla i ředitelka jsou neslyšícími a i odborníci, se kterými spolupracují na chodu divadla, jsou z řad osob neslyšících. (Kosinová, 2008)

V repertoáru divadla lze nalézt jak představení, která jsou určená pro dospělé (Kytice, Pojď do mého světa), tak hry, které jsou určené dětem (O veliké řepě, Hrnečku vař, Putování ošklivého káčátka). (Pro děti, 2015)

Kromě divadla Neslyším, mohou ale osoby se sluchovým postižením navštívit také některá divadla, která zajišťují překlad svých her do českého znakového jazyka. Jedná se o Divadlo loutek (např. Já bych rád k Betlému), Divadlo Lávka (Pátá dohoda), Divadlo na Jezerce (Manželské vraždění), Podivný případ se psem (Liberecké Malé divadlo) nebo Divadlo Kampa (U výčepu). (Tlumočená divadelní představení, 2014)

Některá z těchto představení už nejsou zařazena do současného repertoáru uvedených divadel, ale tyto scény dlouhodobě spolupracují s tlumočníky a jsou otevřeny možnosti tlumočení svých her. Je tudíž možné, že na jejich prknech budou opět uvedena díla, která budou tlumočena do znakového jazyka.

V divadle se můžeme setkat s 6 druhy tlumočení. Jedná se o tlumočení: balkónové, statické, zónové, stínové, doprovodné a tlumočení experimentální. (Červinková, Houšková, Dingová, 2016)

Balkónové tlumočení je specifické tím, že celé představení tlumočí pouze jeden tlumočník, který je umístěn mimo jeviště, na balkóně. Jedná se asi o nejméně vhodný způsob, jelikož neslyšícímu divákovi může při sledování děje utéct tlumočnickův překlad a obráceně, při sledování tlumočnicka mu může utéct dějová linie sledovaného příběhu.

Statické tlumočení je nejběžnější a také nejstarší způsob tlumočení. Tlumočník je v průběhu představení stále na jednom místě, nehledě na to, co se děje v průběhu děje na jevišti. Stojí buď na pravém, či levém okraji jeviště, nebo pod jevištěm. V průběhu představení se může střídat s dalším tlumočnickem, na jevišti je však vždy pouze jeden tlumočník. Ten je oblečen tmavě, jednobarevně, bez jakýchkoliv ozdob, které by mohly odvádět pozornost v průběhu tlumočení. Vždy je lepší umístit tlumočnicka tím způsobem, aby přes něj bylo vidět na herce na jevišti, a umožnit tak neslyšícím monitorovat, který z herců právě hovoří a kdo je tudíž tlumočnickem v daný okamžik právě překládán.

Zónové tlumočení je zlepšená verze tlumočení předchozího. V průběhu představení je vždy přítomno více tlumočnicků, minimálně dvojice. Tlumočníci jsou vždy v té části jeviště, kde se odehrává největší část děje. Jelikož jsou tlumočníci přítomni na jevišti v průběhu představení, jsou také oblečeni do kostýmů. Stále je ale velmi náročné pro neslyšící diváky „usledovat“ to, jaký herec je právě tlumočen. I tak je toto tlumočení jak neslyšícími, tak i slyšícími diváky přijímáno lépe než tlumočení statické. Tlumočníci jsou součástí scény a lépe tak zapadají do děje hry.

Stínové tlumočení je nejvhodnějším typem, který ideálně zpřístupní divadlo neslyšícím. V průběhu hry jsou tlumočníci zataženi do děje tím způsobem, že vytvářejí „stíny“ svých slyšících kolegů. Ideální situace je samozřejmě taková, že je na jevišti tolik tlumočnicků, jako je herců. Vzhledem k tomu, že tlumočník je neustále v těsné blízkosti herce, nemusí si neslyšící vybírat, co na jevišti bude sledovat. Pro tlumočnicka je tento druh tlumočení velmi náročný, musí totiž kromě znakového jazyka také vynikat v pohybu a herectví. Pro dobrý divácký zážitek je samozřejmě také nutná týmová spolupráce mezi slyšícími a neslyšícími herci.

Doprovodné tlumočení je užito hlavně při představení, které je určeno dětem. I zde je tlumočník stálou součástí hry. V některých částech představení se tlumočník dostává do role vypravěče představení, a proto je také oděn do kostýmu.

Experimentální tlumočení je novým typem. Tlumočník se může dostat do role interpreta. Tlumočníci mohou dokonce i převýšit počet herců. Jelikož jsou tlumočníci opět součástí představení, mají na sobě kostýmy. Představení tohoto typu musí jako překládané už vzniknout, tlumočníci se nemohou stát součástí děje až později. (Červinková, Houšková, Dingová, 2016)

Literární tvorba

Mezi Neslyšící literáty řadíme **Ladislavu Buberlovou**, která je společně s **Eliškou Vyorálkovou** a kolektivem dalších neslyšících autorů podepsaná pod publikací Tichý přístav duše. Známa je také **Lucie Pulpánová**, která je autorkou díla „Dívej se, podívám“ a je také zakladatelkou internetové stránky – Literární koutek neslyšících⁵, kde je možné objevit jak povídky a pohádky, tak i cestopisy či internetové časopisy. (Kratochvílová, 2007)

Výtvarná tvorba

Výtvarné umění osob Neslyšících je zastoupeno těmito umělci (Novotná, 2008):

Boris Masník je jednou z nejvýraznějších osobností výtvarného umění Neslyšících. Jedná se o animátora velké řady Večerníčků (Dášenska, Malá čarodějnice, Pojd'te pane, budeme si hrát). Stopu Borise Masníka staršího můžeme zaznamenat taky v dílech jeho slyšícího synovce, Borise Masníka mladšího, mezi jehož práce se řadí seriál Návštěvníci, Létaující Čestmír či Princezna ze Mlejna.

Antonín Kovařík je neméně známým neslyšícím malířem. Na jeho obrazech se objevuje náboženská symbolika, také téma vztahu mezi ženou a mužem, láska, vášeň a smrt. Kromě našeho území byly jeho obrazy vystavovány také například ve Španělsku nebo v Holandsku.

K mladším autorům se řadí **Michal Štěpánek**, neslyšící malíř, který byl veden Věrou Macháčkovou (taktéž neslyšící umělkyní), či **Ivana Tetauerová**. Ta díky svým

⁵ Dostupné na <http://koutek.ruce.cz/>

zkušenostem ve Velké Británii (zde se věnovala ilustraci pro mladší děti) umělecky přispívá do mnohých časopisů a knih. (Novotná, 2008)

Pro neslyšící umělce jsou často připravovány workshopy nebo se také mohou účastnit Abilympiády v Pardubicích. Zde je vždy otevřeno několik soutěží, které jsou výtvarného rázu.

Rozdílnost mezi osobami slyšícími a neslyšícími je ve výtvarném světě asi pouze v tom, že slyšící mají větší dostupnost výtvarných kurzů a mohou se tak rychleji dostat k lepším technikám a postupům při tvorbě (například při fotografování). Jinak je tento typ umění spíše pojícím prvkem obou dvou skupin.

Vtipy (Humor Neslyšících)

Užití znakového jazyka a jeho jednotlivé znaky často dotvářejí pointu při znakování vtipu. Jako příklad je uváděn vtip o King Kongovi.

Obrovská opice King Kong se dostává do města a ničí vše, co mu přijde pod ruku. Občané jsou zděšení a snaží se před ním utéct, až na jednu dívku, která je ke King Kongovi zády a nevidí tak, co se děje. King Kong dojde až k dívce a vezmi ji do své ruky. Dívka se vyděsí, ale King Kong ji uklidňuje, že je krásná a on by si ji rád vzal za manželku. (Klabanová, 2008)

Tím vtip vlastně končí, a to proto, že ve chvíli, kdy King Kong udělal znak pro manželství, svou vyvolenou “rozplácnul“.

3.1.5 Komunikační média určená Neslyšícím

Komunikační média jsou pro osoby se sluchovým postižením velmi důležitá. Poskytují jim možnost zjistit novinky na poli kulturním, vzdělávacím či sportovním a také tím udržují kontakty mezi sebou (mezi členy spolku, spolužáky ze školy).

Tiskoviny

Nejstarším časopisem, určeným pro osoby se sluchovým postižením, je **Gong**, který na našem území vycházel již od roku 1972 a skončil svou činnost v roce 2016. Každé číslo bylo specifické a články odkazovaly na všechny oblasti komunity Neslyšících, nebyl tedy určen pro jednu vyhraněnou skupinu neslyšících. Například v posledním čísle byla část věnovaná soutěži Miss Deaf, neslyšícím v politice, nebo novorozeneckému screeningu. (O nás – Gong, 2016)

Mezi lety 2002 až 2010 byl vydáván časopis **Unie**, který vznikl pod Českou unií neslyšících. Ke konci roku 2010 ale tento časopis přešel na internetovou podobu, vychází šestkrát do roka a informuje o jednotlivých pobočkách České unie neslyšících v ČR, o kultuře a sportu. (Kdo jsme, 2009)

Film

V České republice bohužel není mnoho filmů, ve kterých by byl hlavním hrdinou neslyšící. Kosinová uvádí pouze jeden, konkrétně film *Minulost* z roku 1998. Nicméně v některých filmech se můžeme setkat s neslyšícími herci v rolích vedlejších – například ve filmu *Pupendo* (2003) nebo *Duše jako kaviár* (2004). (Kosinová, 2008)

Televize

Jako druhá televize v Evropě, začala Česká televize v roce 1980 na svém kanálu ČT2 vysílat pořad **Televizní klub neslyšících (TKN)**, speciálně pro diváky se sluchovým postižením. Před samotným vysíláním byly ještě uvedeny dva dokumenty, které měly připravit společnost na televizní program určený pro osoby se sluchovým postižením. Konkrétně se jednalo o dokument „Na počátku bylo slovo“ (týkající se výchovy dětí se sluchovým postižením) a *Mezi svými* (dokument zabývající se pracovním a společenským uplatněním sluchově postižených). V současné době se TKN věnuje všem oblastem života se sluchovým postižením. Od rané péče, přes školská zařízení až po pracovní uplatnění. Také podává informace o kulturních a sportovních akcích. (TKN – Jindřich Zemánek a pantomima neslyšících, 2012)

V roce 2015 byla v průběhu vánočních svátků uvedena první pohádka, která byla celá odehrána znakovými neslyšícími herci a pro velký úspěch byla v roce 2016 natočena a odvysílána i další.

V rámci České televize jsou pravidelně ve večerním čase vysílány Zprávy v českém znakovém jazyce, které jsou vysílány od roku 2000. (Vysuček, 2008) Osobám se sluchovým postižením je v deseti minutách poskytnuto základní shrnutí dne, novinky ze světa sportu a počasí. Reportáže jsou orientovány jak na svět slyšících, tak i neslyšících. U dalších pořadů České televize je zajištěn překlad do znakového jazyka. Jedná se např. o *Sama doma*, určité zprávy na programu ČT24 a na dětském kanále ČTD je tlumočena *Kouzelná školka* a *Malovaná čítanka*.

Informační a komunikační technologie

V současné době je pro všechny, tedy i pro neslyšící, jednoduché navázat komunikaci s kýmkoli a mít tak možnost být v kontaktu i s osobami slyšícími. V době sociálních sítí typu Facebook, Twitter a WhatsApp je velmi snadné zapojit se do chatu a komunikovat písemně. Využívané jsou také aplikace typu Skype, které umožňují komunikovat ve znakovém jazyce, a to díky vizuálnímu spojení. (Kosinová, 2008)

3.1.6 Pravidla chování a zvyky komunity Neslyšících

Každá kulturní minorita je odlišná od většinové společnosti svými zvyklostmi a pravidly, které dodržuje. Stejně je tomu také u Neslyšících.

Obzvlášť při akcích, kterých se účastní větší počet neslyšících, je tomu tak, že se každý **vítá** s každým a tento akt tak může trvat delší dobu než u osob slyšících. Obdobné je to i při **loučení**. Logicky je to způsobeno tím, že pokud s někým chcete komunikovat znakovým jazykem, je nutné udržovat zrakový kontakt, což může být při vítání a loučení ve větších skupinách náročnější. (Kosinová, 2008)

Pokud chceme s neslyšícím zahájit rozhovor ve znakovém jazyce, nebo ho chceme pouze upozornit na naši přítomnost, je nutné postupovat dle určitých pravidel. **Upoutat pozornost** je možné například zhasnutím a opětovným rozsvícením světel či dupáním. Při bližším kontaktu je vhodné poklepat lehce na rameno nebo vzít neslyšícího za ruku (to ovšem hlavně klidně). To vše samozřejmě za předpokladu, že právě s někým nekomunikuje.

Nutné je také dávat pozor při **stolování**. Vzhledem k tomu, že i v průběhu jídla probíhá komunikace, musí být znakovací prostor volný a přizpůsobený pro pohyb. Na stole tak většinou chybí větší výzdoba, která by mohla znemožnit užití znakového jazyka.

Stejně tak jako v jiných kulturách, i mezi Neslyšícími jsou určité způsoby chování, které jsou členy komunity přijímány negativně. Tam např. řadíme:

- Nevhodné upoutání pozornosti – stoupnutí na nohu, agresivní poklepání na rameno, na záda
- Ztráta očního kontaktu a sledování okolních věcí, namísto komunikace s neslyšícím
- Nevhodné postavení komunikačních partnerů – ani jeden z nich nesmí stát proti slunci, druhého tak uvidí velmi špatně a nebude komunikaci rozumět

- Chytání mluvčího za ruce – toto je velmi negativně hodnoceno, zabraňujete mu tak komunikovat a ve slyšícím světě by se to dalo přirovnat k zakrytí pusy dlaní (Kosinová, 2008)

3.1.7 Místa setkávání komunity

Sdružování členů komunity Neslyšících do jednotlivých organizací či klubů je jedna z nejvhodnějších možností, jak si předat zkušenosti, poznatky a hovořit pouze ve svém jazyce. V současné době je ale tato forma sdružování vyhledávána spíše staršími neslyšícími (popřípadě nedoslýchavými), mladší ročníky se v klubech či organizacích vyskytují zřídka (např. v průběhu přednášek, které jsou tlumočené do znakového jazyka). To hlavně proto, že osobní komunikaci jim mohou nahradit sociální sítě.

Mezi organizace s celorepublikovou působností můžeme zařadit např. Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR, Českou unii neslyšících nebo Centrum pro dětský sluch Tamtam.

Zastřešující organizací je poté ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel. Ta zastupuje prostřednictvím členských organizací osoby s různorodým sluchovým postižením, tedy i různých zájmů. Pomáhá jim při navrhování a připomínkování předpisů, které se jich týkají. (Tomek, 2017)

Existují také organizace, které jsou specificky orientované na určitou činnost – Pevnost (výuka znakového jazyka) nebo SORDOS (Sdružení pro kultury neslyšících).

Dále fungují také organizace, které jsou orientovány zájmově – Český svaz neslyšících sportovců, Evropské centrum pantomimy neslyšících, Český tenisový svaz neslyšících, Automotoklub neslyšících nebo Klub neslyšících rybářů.

Charakteristika činnosti organizací

Celorepubliková působnost

- **Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR (SNN v ČR)**
 - Jedná se o nástupce Svazu invalidů a jako SNN v ČR vzniká v roce 1990.
 - Svaz má pobočky v každém kraji, celkově jich je asi 80, a poskytuje sociální služby.

- K roku 2012 měl Svaz 4 000 členů a sdružuje nedoslýchavé, neslyšící, ohluchlé a uživatele kochleárních implantátů. Členy se taky mohou stát rodinní příslušníci osoby se sluchovým postižením.
- Organizace je součástí Evropské federace nedoslýchavých (společně s Českou unií neslyšících), Evropské unie neslyšících (od r. 2005) a také Světové federace neslyšících. (O nás – SNNCR, 2017)
- Pracovníci Svazu se zúčastňují mezinárodních a celorepublikových konferencí, byli také přizváni k účasti na konferenci Mnohojazyčnost a rovná práva v Evropské unii: Role znakových jazyků v Evropské unii, v roce 2016. (Závěry z této konference se týkaly hlavně legislativního ukotvení neslyšících a jejich pracovního uplatnění a také práva neslyšícího na tlumočníka.) (Paur, 2016)
- Svaz zajišťuje sociální služby pro své členy (dochází s klienty k lékaři, soudu), společně s Městskou knihovnou jsou v současné době pořádány přednášky tlumočené do znakového jazyka. (Služby, 2017)

Specificky zaměřená organizace

- **Pevnost – České centrum znakového jazyka**
 - Organizuje kurzy znakového jazyka, které jsou vyučovány neslyšícími lektory.
 - Kromě tří osob (manažerky kurzů, účetní a grafičky) jsou všichni pracovníci neslyšící.
 - Nabízené kurzy jsou akreditované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.
 - Veřejnost má možnost navštěvovat 8 modulů – 1. až 7. modul probíhá jako vzdělávací a 8. modul je konverzační. Slouží k udržení znalostí o znakovém jazyce. (Kurzy znakového jazyka, 2017)
 - Kromě zájemců z řad veřejnosti, jsou kurzy také terénně přizpůsobeny pro školy, pro sociální pracovníky nebo pro zdravotníky (úzká spolupráce s pražskými nemocnicemi a také se zařízeními v Hradci Králové).

- Letní škola
 - Pořádána každoročně, v roce 2016 se již jednalo o 5. setkání a je určena všem studentům znakového jazyka, tlumočnickům, studentům a osobám s kochleárním implantátem.
 - V rámci této akce probíhají kurzy znakového jazyka, také hry ve znakovém jazyce a různorodé semináře a workshopy. Zajištěn je také kulturní a sportovní program. (Letní škola 2016, 2016)
- Plesy pro neslyšící
 - Zkascar (znak + Oskar) – cena udělovaná nejlepšímu tlumočnickovi a nejlepšímu moderátorovi zpráv (O nás – Pevnost, 2017)

Každá organizace je specifická svou činností a službami, které poskytuje osobám se sluchovou vadou. Všechny ale spojuje jedna věc, a to, že se snaží sdružovat osoby se sluchovým postižením a vytvořit pro ně širokou škálu aktivit, ať už kulturního, vzdělávacího, či sportovního rázu.

Oblíbené je také **Tříkrálové benefiční setkání**, kterého se účastní i známé osoby ze světa slyšících (např. Barbora Basiková, Jaroslav Dušek) a které je tlumočeno do znakového jazyka.

Mezi významné akce se dále řadí festival **Mluvící ruce** či **Stodůlecký jarmark**.

Na své si přijdou i sportovci, a to v rámci **Deafolympiády**, která je pořádána ve čtyřletých intervalech a její podoba je jak zimní, tak i letní.

Specifickou akcí je poté **Miss Deaf**, která se koná každoročně. Finále již 16. ročníku se konalo v červenci 2016, v Top Hotelu v Praze. Vítězkou se stala Janie Erasmus z Jihoafrické republiky a vítězem Kevin Petit z Francie. (Kunešová, 2016)

4 Vývoj a výchova dítěte

4.1 Vývoj dítěte

Pokud chceme sledovat specifika vývoje dítěte se sluchovým postižením, pak je nutné vycházet z vývoje dítěte slyšícího, který probíhá dle vývojových norem. Zjišťujeme mimo jiné, zda je dítě v motorických schopnostech a nonverbálních schopnostech na úrovni svých vrstevníků. (Holmanová 2002)

Holmanová (2002) uvádí následující přehled vývoje dítěte dle norem:

Do jednoho roku:

- Dítě sedí bez podpory a je schopné lezení. Dokáže se vzepřít a stojí samo, bez pomoci.
- Užívá pinzetový úchop. Předměty manipuluje z jedné ruky do druhé. Pouští a následně zvedá hračky.
- Reaguje na řeč pohledem na mluvící osobu. Je schopné odlišit jednotlivé aspekty hlasu. Vyhledává zdroj zvuku. Poslechne pokyn a rozumí klíčovým slovům a větám. Prochází obdobím broukání a žvatlání. Význam jednotlivých slov rozpoznává především pomocí intonaci.

Podle Vágnerové (2014) toto období odpovídá stádiím **novorozence a kojence**.

Novorozencem je dítě do jednoho měsíce života. V rámci tohoto období dochází k adaptaci na nový svět. Dítě v této době reaguje díky reflexům (hledací, sací a uchopovací reflex) a vrozeným způsobům chování. Učení novorozenců je závislé na podnětech, které dítě získává od svého nejbližšího okolí, hlavně tedy od matky. Novorozené dítě dovede již vnímat teplotu, doteky a změnu své polohy. Sluchové vnímání je u dítěte rozvinuto už z období prenatalního vývoje, avšak zrakové vnímání je ještě omezené, začíná se teprve vyvíjet.

Kojenecké období trvá následně od jednoho měsíce do jednoho roku života dítěte. Toto období sebou přináší rozvoj mnoha kompetencí, které vedou k osamostatňování dítěte. U kojenců dochází k vývoji jejich potřeb, nejprve jde samozřejmě o uspokojování biologických potřeb, následně dochází k potřebě stimulace a potřebě učení. Kojenci potřebují také citovou jistotu a bezpečí. Ve vývoji poznávacích schopností dochází nejprve

k vývoji vnímání a manipulace s vnímanými objekty. Kontakt s reálným světem kolem dítěte mu pomáhá k rozvoji poznávání a učení.

Zrakové vnímání dítěte se v prvních měsících nachází ve fázi rozvoje zrakové percepce. Zraková ostrost dítěte se výrazně zlepšuje v rámci prvního půl roku života a dochází také k rozvoji diferenciací základních barev. Kojenec začíná vnímat pohybující se předměty, což je v rámci vývoje velmi důležité, kojenec lépe odhadne možnost blížícího se nebezpečí.

Motorický vývoj probíhá společně s poznáváním a emočním prožíváním. Prvotní souhra pohybových a poznávacích schopností je umožněna dosažením polohy těla kojence, která mu umožňuje vhodnější zrakové a sluchové vnímání. Následně dochází k sezení (6.-7. měsíc), které umožňuje lepší pozici pro vnímání světa kojencem, a lezení (9.-12. měsíc), jenž ukazuje na počátky samostatného pohybu dítěte.

Od druhého měsíce dále koordinuje pohyby rukou a ve třetím měsíci již odhadne vzdálenost možnosti dosahu svých paží. Následující měsíc dochází k rozvoji zrakové kontroly ruky dítěte. Šestý měsíc je typický pro koordinaci pohybů obou rukou, u kojence se vyvíjí i koordinace oko-ruka. K devátému měsíci zvládá dítě klíšťkový úchop.

V průběhu kojeneckého období dochází také k rozvoji poznávacích aktivit, k rozvoji paměti a pozornosti dítěte a k předřečovému vývoji, který je popisován v samostatné kapitole.

Důležité je také zmínit emoční vývoj a socializaci kojence. Poznatky o emocích ostatních lidí získává dítě hlavně díky kontaktu s matkou. Kojenec dokáže vyčíst nejenom výraz jejího obličeje, vnímá i tepovou frekvenci či rytmus jejího dýchání. Rodina, převážně tedy rodiče, poté stojí za základní socializací dítěte. (Vágnerová, 2014)

Jeden až dva roky (Holmanová, 2002):

- Dítě je schopné samostatné chůze i sezení a dokáže při stoji zvedat hračky z podlahy a udržet rovnováhu.
- Staví věže z kostek. Otáčí v knize dvě až tři stránky najednou. S dospělými si prohlíží obrázkové knihy a pojmenovává známé obrázky. Čmárá si a využívá celou paží.

- Jí samo větší předměty (sušenky nebo rohlík). Dokáže pít s podporou a drží oběma rukama hrneček. Při užívání lžice bryndá.
- Jeho úsměv je spontánní. Reakce jsou rozdílné při kontaktu se známými a neznámými lidmi.
- Začíná užívat první významová slova. Gesty doprovází jednoduchá slova.
- Napodobuje výrazy ostatních lidí a je schopné napodobit i činnosti („paci, paci“).
- Zvýšenou pozornost věnuje svému jménu a samo se svým jménem označuje.
- Samo si zvládne sundat boty, ponožky a kalhoty.
- Informuje rodiče o vyměšovacích potřebách, a tudíž přestává užívat pleny.

Dva až tři roky (Holmanová, 2002):

- Zvládá běh dopředu a skoky snožmo na místě. Bez problémů chodí po špičkách. Dochází k preferování pravé nebo levé ruky a nohy.
- Stránky již otáčí po jedné, tužku udržuje palci a prsty a už stříhá i nůžkami. Dokáže napodobit čáry, tečky, čárky a kruhy. Tvoří s modelínou, těstem a hlinou.
- Na obrázku identifikuje známé obrázky a děje.
- Je schopné rozpoznat tázací zájmena („co“, „kde“) a zápor. Rozumí prostým pokynům.
- Shodné předměty přiřazuje dohromady (vidlička a nůž, boty a ponožky). Dokáže také řadit předměty podle velikosti či skupit předměty dle barvy.
- Zvládá pít z hrnečku či ze sklenice. Samo také užívá lžici.
- Hraje si s jinými dětmi a zapojuje se do skupinových aktivit (tleskání, zpívání).

Tato věková období popisuje Vágnerová (2014) jako **batolecí věk**, tedy období od jednoho do tří let života dítěte. Toto období by se dalo nazvat také jako období autonomie, batole se postupně stává samostatnějším.

Z motorického hlediska začíná dítě experimentovat se svými pohybovými dovednostmi. Ty začíná také využívat jako prostředky k uspokojování svých potřeb. Díky rozvoji

lokomoce je dítěti umožněno vidět své okolí z různých směrů a vzdáleností, což zlepšuje jeho orientaci v prostoru.

Ke konci batolecího období dokáže dítě lépe vnímat pravidla okolního světa a jeho fungování. Začíná také rozumět symbolu, který zastupuje něco jiného, co dítě dokáže určit. Práce se symboly slouží u dítěte také k rozvoji symbolické senzitivity.

Zaměřená pozornost se rozvíjí a dítě dokáže odolávat vnějším rušivým vlivům. Vývojem prochází i pozornost sdílená, dítě se zaměřuje na to, co osoba jemu blízká považuje za důležité. V rámci batolecího období dochází k rozvoji krátkodobé pracovní paměti, implicitní i explicitní paměti.

V rámci emočního vývoje dochází u batolat již k vývoji emoční rovnováhy. Nicméně v rámci aktuální frustrace často dochází k hněvu a vzteku. Začínají se již projevovat také pocity studu, pokud dojde k porušení normy, s tím je také spjat pocit zahanbení a následné projevy lítosti. Pokud se v rodině vyskytne nový sourozenec nebo dochází k jinému pocitu ohrožení, může se projevit také žárlivost. V rámci rozlišování a uvědomování si vlastních emocí je u dítěte rozvíjena schopnost empatie.

V rámci rodinného prostředí dochází k socializačnímu rozvoji. Toto období je spjaté s vědomím rodinné identity a teritoriem domova. Sociální prostředí umožňuje dítěte poznat různé sociální role, vzhledem k batolecímu věku jsou nejdůležitější role dítěte, role sourozence a genderová role.

Osobnost dítěte se v batolecím období rozvíjí a potřebuje dosáhnout dvou mezníků. Prvním je schopnost odpoutání se od matky a druhým je uvědomění vlastní osobnosti a svých možností a dovedností. Hodnocení rodičů vždy zasahuje do vlastního sebepojetí dítěte. (Vágnerová, 2014)

Tři až čtyři roky (Holmanová, 2002):

- Zvládá chůzi po čáře a poskakuje na jedné noze. Je schopné tahat a strkat hračky a zvládá jízdu na tříkolce. Hází i chytá míč.
- Staví již větší věže z kostek. Při práci s modelínou nebo těstem zvládá složitější činnosti (vytváří kuličky, vykrajuje tvary).
- Řečová komunikace je srozumitelná, nicméně se stále objevují chyby. Pamatuje si nejméně jednu říkanku a písničku. Umí se představit a zná svůj věk.

- Rozpozná a dokáže i srovnat barvy. Dokáže také srovnat kostky dle pořadí či velikosti.
- Pozorování a napodobování dospělých je pro něj stále velmi důležitým zdrojem učení.
- Při oblékání zvládá zapínat a rozepínat knoflíky. Ruce si myje bez pomoci a samostatně užívá záchod.

Čtyři až pět roků (Holmanová, 2002):

- Při pohybu na schodech střídá nohy a samostatně zvládá chodit ze schodů i do schodů. Zvládá dělat kotrmelce.
- Napíše několik velkých tiskacích písmen. Obrázky dokáže řadit do tematických skupin. Při kreslení jsou na osobě rozpoznatelné jednotlivé části. Ty také dokáže pojmenovat.
- Dokáže stupňovat přídavná jména a rozumí jejich významu. Chápe návaznosti událostí a rádo poslouchá dlouhé příběhy. Problémy mohou nastat v jejich interpretaci.
- Potravu si samostatně nakrájí nožem.
- Při obouvání si sám zaváže boty.

Pět až šest roků (Holmanová, 2002):

- Udržuje rovnováhu při chůzi po lavičce.
- Dokáže opsat své křestní jméno, pokud ho vidí předepsané. Stejně tak zvládá číslovky do pěti. Vystřihuje jednodušší tvary a drží tužku již jako dospělý. Pracuje s lepidlem a vymalovává omalovánky.
- Vyhraňuje se při preferování pravé, nebo levé ruky.
- Dokáže pojmenovat některá písmena a číslovky. Převypráví příběh z obrázkové knihy a také vykoná základní početní úkony. Podle jednotlivých charakteristik (dle tvaru, barvy, velikosti) třídí objekty. Dochází k rozšíření slovní zásoby a taky pochopení jednotlivých časových dějů a posloupností.
- Výrazně se prodlužuje délka pozornosti.

- Samostatnost dítě prokazuje jak v oblékání, tak také v základní hygieně.
- Účastní se her s dalšími dětmi. Zvládá také jednoduché stolní a soutěživé hry.

Uvedená období shrnuje Vágnerová (2014) do **předškolního období**, které odpovídá věku 3 až 6, popřípadě 7 let. V rámci poznávacích procesů se dítě zaměřuje na svoje nejbližší okolí a na pravidla, která jsou v něm typická. Myšlení je intuitivní a uvažování je názorné. Typické je útržkovité a nepropojené myšlení, které postrádá celistvost. Předškolní dítě má stále velké mezery v pochopení trvalosti podstaty a těžko chápe souvislosti, provázející formy existence. V rámci kresby a hry děti projevují své názory, vyjadřující postoje k okolnímu světu.

Vzpomínky dítěte předškolního věku jsou stále nepříliš přesné. Dětem nicméně narůstá rychlost zpracovávání informací a zvyšuje se jejich kapacita v rámci uchování vzpomínek. Dítě si začíná uvědomovat události, které prožije, díky autobiografické paměti, a zjišťuje, že každý má vlastní vzpomínky, které odpovídají situaci daného jedince. Pro každodenní činnosti dítěte je nutná implicitní paměť, sloužící k uchování poznatků a činností, jako např. manipulace s přístrojem.

Emoční prožívání u dítěte se stává vyrovnanější a stabilnější. Ustupuje vztek a zlost, děti bývají pozitivně naladěné a projevuje se u nich smysl pro humor. V rámci předškolního věku se začíná také vyvíjet emoční inteligence. Dítě lépe chápe své pocity i pocity ostatních lidí ve svém okolí.

Socializace probíhá i mimo rodinu v interakci s dalšími lidmi. Mimo rodičů dítě začíná interagovat se svými vrstevníky v mateřské škole. V rámci počátku docházky do mateřské školy je nutné, aby dítě zvládlo spolupracovat.

Sebepojetí je u předškoláka stále vázáno na hodnocení druhých lidí. V rámci větší skupiny se dítě porovnává s vrstevníky a buduje si svoji roli ve společnosti. (Vágnerová, 2014)

Dítě s těžkým sluchovým postižením má totožné předpoklady pro svůj intelektový a osobní vývoj jako dítě slyšící. V počátcích není vývoj nápadněji opožděn. Tělesná stránka se vyvíjí jako u dítěte, které je slyšící. Problémy mohou nastat v motorickém vývoji, ten se začíná opožďovat v důsledku absence zvukové stimulace, kdy dítě pasivně reaguje na vizuální podněty. (Skákalová, 2011)

4.2. Řečový vývoj

4.2.1 Přípravné stádium vývoje řeči

Klenková, Bočková a Bytešníková (2012) uvádí, že toto období probíhá od narození do dvanáctého měsíce života. Dítě si osvojuje základní dovednosti a návyky, mezi ty můžeme řadit sání či žvýkání. Ty jsou velmi důležité pro další rozvoj řeči.

První hlasová reakce – křik

V této části se jedná o hlasový reflex. Novorozenec reaguje na změnu svého prostředí, krevní oběh a teplotu prostředí. Křik je zprvopočátku negativně zabarvený, kratšího rázu a jednotvárný. Po čase jsou ale blízcí členové rodiny schopni rozeznat různé kvality křiku a dá se tudíž rozeznat příčina. V tomto vývojovém úseku se začínají projevovat první náznaky neverbální komunikace, konkrétně vrozený vývojový pohyb – úsměv. Ten je později vystřídán úsměvem na konkrétní podnět.

Broukání

V průběhu šestého týdne života dítěte dochází k přeměně počátečního křiku na takový, který vyjadřuje odpor nebo nelibost. Křik má nejprve tvrdý hlasový začátek, to značí nespokojenost. Mezi druhým až třetím měsícem se začíná dítě vyjadřovat i měkkým hlasovým začátkem, který odpovídá libým pocitům. Křik se tedy proměňuje a dítěti slouží i jako prostředek k přivolání dospělé osoby. Vyjma křiku, dítě vydává také hrdelní zvuky.

Pudové žvatlání

Toto vývojové období je spjata převážně se hrou s mluvidly. Dítě provádí s řečovými orgány pohyby jako při jídle, současně je ale doplní hlasem.

Napodobující žvatlání

U dítěte dochází k napodobování zvuků v šestém až osmém měsíci. Spíše než napodobování hlásek, se u dítěte rozvíjí schopnost imitovat melodii a rytmus.

Rozumění řeči

Poslední období se u dítěte začíná projevovat okolo desátého měsíce. Dítě reaguje na celkový zvukový obraz toho, co slyší. To, jak dítě reaguje, odpovídá ne na obsahovou stránku mluvního projevu, ale na melodii, gesta a mimiku mluvčího. V tomto období

napodobuje dítě v rámci řečového projevu právě již zmíněnou melodii a rytmus řeči dospělé osoby. Později dochází i k nápodobě hlásek.

4.2.2 Vlastní vývoj řeči

Stadium emocionálně-volní

V průběhu prvního roku života dítěte se objevují první slova. Ty vznikají nejčastěji opakováním slabik (mama, baba). Slova nesou nejčastěji význam pocitů, přání či emocí.

Egocentrické stadium

Navazující období trvá mezi rokem a půl až dvěma roky věku dítěte. Mluvení se stává pro dítě důležitou činností, dostává se totiž do věku prvních otázek a začíná se tak více zajímat o své okolí. Při mluvě užívá dítě již dvouslovné věty, ty jsou často tvořeny agramaticky.

Stadium asociačně-reprodukční

Kolem druhého roku života dítěte začíná dítě slovy pojmenovávat své nejbližší osoby a věci ve svém nejužším okolí. Dochází také k přenášení názvů na základě vnější podobnosti. Dítě tak může například oblíbenou hračku nazvat jako živé zvíře.

Stadium rozvoje komunikační řeči

Druhý a třetí rok je pro dítě klíčový v tom, že si začíná uvědomovat možnost ovlivnění jiných osob právě prostřednictvím řeči.

Stadium logických pojmů

Ve třech letech dítě začíná užívat abstrakci. Vzhledem k tomu, že dochází k osvojování náročných myšlenkových operací, může docházet k vývojovým obtížím řečového projevu.

Slovní zásoba se skládá ze základních předmětů denní potřeby, dítě je schopné pochopit i časové pojmy, celkově čítá okolo tisíce slov.

Stadium intelektualizace řeči

Toto období je specifické v tom, že začíná v průběhu čtvrtého roku života a rozvíjí se až do dospělého věku. Vyvíjí se chápání obsahu, zpřesňuje se gramatická struktura, zkvalitňuje se mluvní projev a rozšiřuje se slovní zásoba. (Klenková, Bočková, Bytešníková, 2012)

4.2.3 Vývoj řeči u dítěte se sluchovým postižením

Předřečový vývoj není u dětí se sluchovým postižením nikterak neobvyklý. Objevuje se jak broukání, tak žvatlání. To hlavně proto, že se jedná o aktivitu reflexního charakteru. Tyto projevy přetrvávají do období napodobujícího žvatlání, kdy hlasové projevy ustávají v důsledku absence zpětné sluchové vazby.

V průběhu prvního roku života dochází k výraznému selhávání v oblasti rozumění formální a obsahové stránky řeči.

Mezi zásadní faktory, které ovlivňují vývoj řeči u dětí se sluchovým postižením, patří podle Krahulcové (2003 cit. podle Horáková, 2012):

- Stupeň sluchového postižení
- Přítomnost, nebo absence dalšího postižení
- Věk a dosažený vývoj řeči, kdy vzniklo sluchové postižení
- Sociální faktory stimulačního rodinného prostředí
- Včasná diagnostika
- Účinnost kompenzačních pomůcek (kochleární implantát, sluchadla)
- Nadání pro řeč

Důležitou roli ve vývoji řečové produkce má u dítěte se sluchovým postižením logoped.

V rámci logopedické péče se u dětí zaměřuje na tyto oblasti (Horáková, 2012):

- Vyvozování hlasu (motivace k vědomému užití hlasu)
- Rozvíjení motorické schopnosti
- Navození zrakového kontaktu
- Nácvik reakce na zvuk
- Vyvozování hlásek

4.3 Výchova dítěte

Palán (2002, online) definuje výchovu následovně: *„Záměrná, cílevědomá soustava činností, proces zaměřený k relativně trvalému utváření osobnosti člověka (formování jeho základních osobnostních znaků: názorů, přesvědčení, postojů, citů), utváření podmínek umožňujících rozvoj a stimulujících snahu člověka stát se integrovanou a socializovanou*

osobností, vytvořit člověka jako sociální bytost. Utváření charakteru osobnosti působením na city a vůli. Proces cílevědomého utváření vztahu člověka ke světu (k přírodě, civilizaci, kultuře, sociálnímu prostředí). Ideálem výchovy je takové formování osobnosti, kdy se slučuje svoboda jedince s mravním řádem společnosti (lidstva).

Cíle výchovy jsou vždy znakem výchovné činnosti. Mění se v závislosti na fylogenezi lidského rodu a jsou také proměňovány ontogenetickým vývojem daného jedince. Výchovné cíle mohou být pozměněny i osobní zkušeností vychovatelů, kteří o dítě pečují. (Dvořáček, 2005 cit. podle Dušová, 2006)

Mezi základní vlivy působící na dítě řadíme především osobnostní rysy rodičů, jejich temperament, formy komunikace, hodnoty, cíle a zájmy. Ty formují následnou výchovu dítěte i volbu výchovného stylu. (Novák, 2013)

Ten má každá rodina vlastní, a tím je určeno působení rodičů na dítě. Rozlišujeme tři základní výchovné přístupy:

Autoritářský styl (dominantní, autoritativní)

Rodič je v roli toho, který sám ví, co dítě potřebuje. Věci vidí převážně černobíle, má určeno, co je dobré a co špatné. Typické pro tento styl jsou příkazy a zákazy. Děti nejsou v roli toho, který by mohl projevit vlastní názor a nemají ani příliš volnost. Děti mají stále někoho, kdo je pro ně jistotou a oporou v rámci jednotlivých názorů. Problémy nastávají v tom, že odebrání samostatnosti může vést k rezignaci dítěte, na druhé straně se děti často proti svým rodičům bouří a chtějí se vymanit z jejich vlivu.

Liberální styl

Rodič v rámci tohoto stylu dítě příliš nevede, neklade na něj požadavky a přenechává dítěti volnost. V rámci tohoto stylu neplatí žádné hranice, řád a děti nemusí mnohdy rodiče brát jako autoritu, jsou spíše bráni jako kamarádi. Tak se totiž oni sami v rámci vztahu ke svým dětem označují. Děti, vychovávané v tomto stylu, mohou na okolí působit nevychované.

Demokratický styl

Výchovné působení rodiče má nastavené cíle, je zde ale méně zákazů a dítě je více podporováno k samostatnosti. Dítě je přizváno do diskuze při řešení problémů, zohledňují se jeho přání a potřeby. Je vždy ale nutné brát v úvahu, jak moc velkou zodpovědnost by mělo dítě za svoje činy a rozhodnutí mít. (Brejlová, 2017)

4.3.1 Výchovní činitelé

Výchovní činitelé, nebo také edukační činitelé, zasahují do výchovně-vzdělávacího procesu a ovlivňují tak dítě v jeho rozvoji. Jejich dělení je následující (Pospíšil, 2009):

- **Pedagog**
- **Osoba, která je ve středu výchovně-vzdělávacího procesu**
- **Edukační/výchovné prostředky**

Pedagogem není chápán pouze učitel. Jsou to všichni ti, kteří dítě v rámci výchovy doprovázejí a pomáhají mu utvářet a rozvíjet jeho osobnost v průběhu celého výchovně-vzdělávacího procesu. Zahrnujeme sem i rodiče, ředitele školy, vychovatele, školní poradce či školního psychologa. V případě dítěte se sluchovým postižením se zde mohou řadit i pracovníci v rané péči, rehabilitační pracovníci nebo také pracovníci organizací, kteří se specificky zabývají dětmi se sluchovým postižením.

Osobou je tedy vždy chápáno dítě, nebo žák. Jak slyšící, tak dítě se sluchovým postižením.

Edukační/výchovné prostředky zahrnují všechny formy vyučování, působení rodinného prostředí, ale mohou sem být řazena i masmédia, umění, sport, kolektiv žáka. Tedy vše, co na dítě v průběhu jeho rozvoje působí. Dítě se sluchovým postižením může být navíc také ovlivněno organizacemi, kde trávit svůj čas již od raného věku.

Výchovně-vzdělávací proces může probíhat jen za předpokladu, že všichni tři činitelé plní své funkce. To je dáno následujícími předpoklady:

Žák musí mít vhodné fyzické a psychické předpoklady, sám musí být aktivní a chtít být zapojen do výchovně-vzdělávacího procesu.

Pedagog by měl disponovat vhodnými vlastnostmi, orientací, vzděláním, návyky a specifickými rysy (optimismus, kreativita, spravedlivost, morálka).

Prostředky musí být dítěti předkládány vhodně a v dostatečné míře. Vzájemně by se měly doplňovat a podporovat se. (Pospíšil, 2009)

4.3.2 Výchova dítěte se sluchovým postižením

Narození a výchova dítěte se sluchovým postižením je situace, která se častěji děje u rodičů, kteří jsou slyšící. Dostávají se tudíž do situace, která je pro ně méně známá. Proto je pro ně nutnější větší pomoc ze strany odborníků, ale i v rámci organizací a svépomocných skupin.

Pokud je dítě se sluchovým postižením vychováváno v rodině, kde i rodiče jsou neslyšícími, výchova probíhá zcela přirozeně. Mateřským jazykem se mu tedy stane znakový jazyk a jeho rodiče, vzhledem ke svojí vlastní zkušenosti a vývoji, budou moci dítěti zajistit dostatečnou pomoc a budou také vědět, kam se v případě potřeby obrátit.

U rodičů slyšících může dojít k přehnaně ochrannému stylu výchovy. Může se také objevit obava z toho, že jejich okolí dítě nepřijme a bude ho vzhledem k postižení sluchu odsuzovat.

Pro rodiče je nutná spolupráce s ranou péčí, která jim pomůže se získáním informací a poskytne jim pomoc např. při výběru kompenzačních pomůcek a také při výběru péče, která musí být jejich dítěti poskytnuta. (Mukšnáblová, 2014)

Sluchově-řečová výchova a rehabilitace u dítěte se sluchovým postižením

Důležitou součástí výchovy v rodině dítěte se sluchovým postižením je sluchově-řečová výchova. Ta se zaměřuje na rozvoj a stimulaci sluchového vnímání a řečové produkce u dítěte se sluchovým postižením. Účastní se jí **rodina, poradna pro rodiče dětí se sluchovým postižením** a je možné sem zařadit i **hrovou skupinu**. (Pulda, 2002)

Rodina je v rámci včasné sluchově-řečové výchovy složka, která má rozhodující význam. Vzhledem k tomu, že rodina tráví s dítětem nejvíce času, mohou si také její příslušníci všimnout různých náznaků, které by je mohli vést k domněnce, že dítě bude mít problémy se sluchovým vnímáním.

Po zjištění diagnózy je to také rodina, která s dítětem pracuje nejintenzivněji.

Poradny pro rodiče dětí se sluchovým postižením jsou často prvním místem, kam se rodiče dostávají po zjištění diagnózy. Poradna poskytuje pedagogickou diagnózu, spolupracuje při nastavování sluchadel, poskytuje rodičům poradenství a instruktáž při předávání úkolů sluchově-řečové výchovy. Pracovníci pomáhají taky s individuální pedagogickou terapií a poskytují pedagogickou pomoc pro dané dítě. V současné době sem

řadíme centra rané péče, pedagogicko-psychologické poradny nebo speciálněpedagogická centra.

Hrová skupina umožňuje dítěti se sluchovým postižením interakci s dítětem slyšícím. V rámci hrové skupiny dochází ke společné hře dítěte slyšícího a dítěte se sluchovým postižením. Děti se od sebe mohou vzájemně učit a dítě se sluchovým postižením tak získává více zvukových podnětů, které mohou rozvíjet jeho sluchové vnímání. (Pulda, 2002)

Sluchově-řečová výchova má obecné zásady, které by se měly v rodině dítěte se sluchovým postižením dodržovat. (Pulda, 2002)

- Komunikace s dítětem by měla být vždy v rámci dialogu, podnět k rozhovoru většinou poskytuje samo dítě.
- Je nutné ocenit a podchytit jakýkoliv náznak komunikace ze strany dítěte (může se jednat o vzdech, ukázání na nějaký předmět).
- Oslovení dítěte by mělo mít přirozený rytmus a správný přízvuk. Pokud dítě nerozumí, je vhodné zpomalit tempo a dělat při rozhovoru pauzy.
- Jestliže dítě udělá během rozhovoru nějakou chybu, není vhodné ho opravovat. Lepší je předvést mu správnou variantu.
- Dítě by mělo být v rámci výchovy taky podněcováno k běžným činnostem, které odpovídají jeho věku.
- V rámci každodenního života je dobré dítěti vše komentovat a obracet jeho pozornost na jakýkoliv zvuk.

Rehabilitace u dětí se sluchovým postižením (jak u nedoslýchavých, tak i neslyšících) je založena na složkách, které se vzájemně prolínají. Mezi ně se dle Holmanové (2002) řadí:

- Sluchová výchova (užívání kompenzačních pomůcek, zapojení zvukových hraček, nácvik reakce na zvukový podnět)
- Odezírání (rozvoj zrakového vnímání, vnímání mimiky, gestiky a celkového pohybu těla)
- Řečová výchova (opakovat slova, využívat každodenní rituály, komentovat všechny situace, tvořit gramaticky správné věty)

Úspěšnost rehabilitace je závislá na těchto podmínkách:

- Věk dítěte, kdy byla vada diagnostikována
- Etiologie sluchové vady
- Stupeň a typ sluchové vady
- Účinnost kompenzačních pomůcek (sluchadlo, kochleární implantát)
- Nadání pro řeč, dýchání, motorika, hlas, paměť
- Schopnosti a vlastnosti dítěte, inteligence, zdravotní stav dítěte
- Přítomnost lehké mozkové dysfunkce
- Účast rodiny na rehabilitaci
- Dovednosti a schopnosti logopeda (Holmanová, 2002)

Sluchově-řečová výchova může probíhat dle různorodých metodických postupů. Vzhledem k tomu, že v rámci výše uvedených postupů se využívají kompenzační pomůcky typu sluchadel a sluchových trenérů, jsou zaměřené na děti, jejichž sluchová vada je řadí mezi **nedoslýchavé**.

Mezi postupy řadí Pulda (2002) **metodický postup Ewingových, metodický postup A. Löweho, či interakční sluchově-řečová výchova Morag Clarkové**.

Metodický postup Ewingových zdůrazňuje význam sluchu, a proto se snaží hlavně o to, aby byla dětem poskytnuta včasná sluchová zkušenost. Primárně se zaměřuje na výchovu řeči v rodině. V rámci jejich postupu je možné rozlišit 1. rok, 2. až 3. rok a 3. až 4. rok v životě dítěte. Důležitým aspektem tohoto postupu je poskytnutí sluchadel, která umožňují dětem vnímat vlastní i cizí zvukové projevy. Nedoslýchavé děti si tak mohou zachovat svůj hlasový projev. Sluchadla také pomáhají při odezírání a samotném mluvním projevu.

Už v rámci **prvního roku** je možné u nedoslýchavých předcházet opožděnému vývoji řeči. Děti by měly zažívat zpěv, hudbu, a hlavně klasické zvuky všedního dne. Je vhodné, aby bylo dítě oslovováno frontálně, a toto období je také nejvhodnější pro zahájení nácviku odezírání.

Mezi **druhým a třetím rokem** by mělo být rozvíjeno polysenzorické vnímání (tedy zrak a sluch). Proto je dobré dávat dítěti na hraní zvukové hračky. Rodiče by měli v rámci mluvy často jednotlivá slova opakovat a vést dítě k jejich napodobování. U dětí by se měla probouzet a podporovat chuť k mluvení a rozšiřovat rozumění mluvy.

Třetí až čtvrtý rok je dělen na situaci hrového života, se kterou je spjat sluchový trenér, a situaci běžného života, pro kterou jsou charakteristická sluchadla. Cílem výchovy je v rámci tohoto období kombinace rozumění řeči sluchem a zrakem, tak aby děti rozuměly slovům i větám. Je také důležité rozšiřovat slovní zásobu, poskytovat dětem nové zážitky a podporovat užití spontánního mluvního projevu u známých slov. (Pulda, 2002)

Metodický postup A. Löweho

Sluchová výchova je v rámci tohoto postupu spjata s přirozeným vývojem slyšení. Dítě se sluchovým postižením musí projít všemi stupni normálního vývoje slyšení, stejně jako dítě slyšící.

V první řadě jsou informováni rodiče, kterým je vysvětlena problematika sluchového postižení. Druhým krokem je poskytnutí sluchadel dítěti. Po něm následuje již včasná sluchová výchova, která rozvíjí zvukové vnímání a rozšiřuje sluchové zkušenosti. Cíle včasné sluchové výchovy jsou dle Löweho využití zachovaných sluchových schopností dítěte, rozumění řeči a také duševní rozvoj dítěte se sluchovým postižením.

I tento model je dělen dle věkových stádií dítěte, jedná se o období mezi 1. až 3. rokem, 3. až 5. rokem a 5. až 7. rokem.

První až třetí rok je spjat s odezíráním, slyšením a také s napodobivým mluvením. V rodině by měla probíhat přiměřená sluchová výchova a řečová připravenost by měla být navazována díky sluchadlům.

Třetí až pátý rok je výchova zaměřena na čtení a odezírání. Je také možné dělit sluchovou výchovu plánovitou (se sluchovým trenérem), která je doplňkem ke sluchové výchově v rodině, s cílem navození artikulační připravenosti.

Mezi pátým až sedmým rokem dochází ke stálému rozvoji odezírání a slyšení. U dětí je podporováno spontánní mluvení, čtení a psaní. Důraz je kladen i na rozvoj správné artikulace. (Pulda, 2002)

Interakční sluchově-řečová výchova Morag Clarkové

Tato metoda je zaměřená na sluch a na rozvoj zvukového povědomí dítěte se sluchovým postižením. Jak už název vypovídá, výchova se odvíjí od interakce dítěte s okolím. Prostředí má dítě motivovat ke komunikaci, sdílet s ním svoje zkušenosti a nechávat mu prostor pro vlastní vyjádření. Jakákoliv snaha o komunikaci má být podpořena a podněcován má být také spontánní mluvní projev dítěte. (Pulda, 2002)

Sluchově-řečová výchova dítěte neslyšícího

Neslyšící děti narozené slyšícím rodičům se po určení diagnózy sluchové vady mohou stát vhodnými kandidáty pro kochleární implantaci. V takových případech musí hodnota sluchového prahu na frekvencích 50–4000 Hz být horší než 90 dB hladiny slyšení. (Horáková, 2012)

Následně se u dítěte začíná s rehabilitací, která byla již uvedena výše. Samotná rehabilitace po implantaci dle Holmanové (2002) zahrnuje **detekci, diskriminaci, identifikaci a rozumění**.

Detekce (zjištění přítomnosti či nepřítomnosti zvuku) – dítě se učí reagovat na zvukové podněty a věnovat jim pozornost. V případě nepřítomnosti zvuku by dítě reagovat nemělo. Ovšem i to se musí naučit. Uvědomění zvuku by mělo být nejprve spontánní, následně podmíněné. Dítě by mělo být také schopno detekovat různé původce zvuků a hluků z okolí.

Diskriminace (rozlišení dvou a více zvukových podnětů) – dítě se učí rozeznávat rozdílnost mezi dvěma a více zvuky a má se naučit na jednotlivé podněty reagovat. Dítě rozlišuje tichý a hlasitý zvuk, krátký a dlouhý zvuk, vysoký a hluboký zvuk atd. V rámci slov dítě diskriminuje počet slabik nebo rozdílnost koncovek jednotného a množného čísla.

Identifikace (určování zvukového či řečového podnětu) – dítě označuje podnět, který slyšelo. Poznává mužské, ženské či dětské hlasy. Sledujeme, jak dítě reaguje na své jméno, nebo na jména svých blízkých.

Rozumění – dítě se snaží pochopit význam věty, položené otázky a vykonávat zadané pokyny. Nejprve je nutné začínat s jednoduchými větami, následně přidávat přídavná jména, barvy či čísla. V rámci rozvoje řeči, a i rozvoje slovní zásoby dítěte, následně přecházíme do jednoduššího rozhovoru až do konverzace, která se týká každodenního života dítěte a jeho rodiny. (Holmanová, 2002)

Neslyšící děti vyrůstající s neslyšícími rodiči jsou primárně vedeny k užívání znakového jazyka, který je pro ně jazykem mateřským, stejně jako pro jejich rodiče. Už ale i neslyšící rodiče nechávají své děti implantovat, nicméně se jedná o dost menší procento než u rodičů slyšících. Další rozvoj dítěte a péče o ně jsou shodné s již výše uvedeným textem o rehabilitaci po kochleární implantaci.

4.4 Výchovně-vzdělávací proces

Výchova každého dítěte je v průběhu vývoje ovlivněna vzděláváním ve školských zařízeních. Děti se sluchovým postižením se mohou vzdělávat buď ve školách hlavního vzdělávacího proudu, nebo ve školách určených dětem, žákům a studentům, se sluchovým postižením.

Pro nástup dítěte do škol hlavního vzdělávacího proudu je nutné si uvědomit, že integrace může být splněna jen za předpokladu, že dítě je schopné se vzdělávat v českém jazyce a v případě potřeby je nutné výuku upravit, vhodně využívat kompenzačních pomůcek a v určitých případech i zvolit možnost zapojení tlumočníka českého znakového jazyka, což je umožněno vyhláškou č. 27/20016 Sb., (Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných). V rámci tohoto typu vzdělávání mohou děti, žáci a studenti, setrvat ve školách hlavního vzdělávacího proudu až do vysoké školy.

Pro děti a žáky, jejichž sluchová vada neumožňuje integraci do škol běžného typu, je zde systém škol, v nichž je výuka upravena.

Mateřské školy pro děti se sluchovým postižením nejčastěji fungují při základních školách pro sluchově postižené. Prioritou speciálních pedagogů a logopedů je zbavit děti komunikační bariéry, která je způsobena sluchovou vadou. Pozornost je také věnována jazykové a komunikační výchově. Ty jsou zaměřeny na jazykové kompetence, funkční gramotnost či zvukově komunikační prostředky.

Před vstupem do **základní školy pro žáky se sluchovým postižením** je nutné posoudit úroveň celkového vývoje dítěte. Před nástupem do první třídy mohou děti nejprve navštěvovat přípravnou třídu, kde se upevňují dovednosti získané v mateřské škole. Povinná školní docházka tak může být až desetiletá. Samotné primární vzdělávání probíhá ve třídách s méně dětmi, počet se pohybuje mezi 6–10 na třídu. V rámci vyučování jsou používány speciální metody, učební pomůcky, didaktické materiály a učebnice.

K běžným vyučovacím hodinám mohou být přidány předměty speciálněpedagogické péče, mezi které můžeme zařadit např. individuální pedagogickou péči či řečovou výchovu.

Střední školy pro studenty se sluchovým postižením – nabízena je možnost studia na praktických školách, středních odborných učilištích, středních odborných školách a gymnáziích. Střední školy poskytují studentům odbornou kvalifikaci, a také všeobecné vzdělání.

Dva bakalářské obory, s možností navazujícího magisterského studia, jsou v rámci **vysokoškolského vzdělání** nabízeny: na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy – Čeština v komunikaci neslyšících a na JAMU v Brně – Výchovná dramatika neslyšících. Další obory bez explicitní vazby na specifika neslyšících je možné studovat na vysokých školách dle výběru studenta. (Horáková, 2012)

5 Výzkumné šetření

5.1 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem práce je popsat kulturu Neslyšících a její specifika, která mohou mít vliv na výchovu dítěte se sluchovým postižením.

V rámci výzkumného šetření jsou sledovány následující, níže formulované dílčí cíle:

- Charakterizovat specifika kultury Neslyšících a jejich norem
- Sledovat vliv norem kultury Neslyšících v případě neslyšících rodičů na výchovu jejich dítěte se sluchovým postižením
- Zjistit vliv norem kultury Neslyšících v případě slyšících rodičů na výchovu jejich dítěte se sluchovým postižením

Výše uvedené dílčí cíle odpovídají následujícím výzkumným otázkám, které budou sledovány ve výzkumném šetření:

- Jaká jsou specifika kultury Neslyšících?
- Jaký vliv mají normy kultury Neslyšících na výchovu dítěte se sluchovým postižením v případě neslyšících rodičů?
- Jaký vliv mají normy kultury Neslyšících na výchovu dítěte se sluchovým postižením v případě slyšících rodičů?

5.2 Metodologie výzkumného šetření

V rámci realizace empirické části jsou užity metody dotazníku a rozhovoru, celkově se jednalo o výzkumné šetření kvalitativního charakteru.

Dotazníkem rozumíme psaný soubor otázek, jehož podstatou je získání postojů a názorů respondentů, které se vztahují k problematice vybrané výzkumníkem. (Skutil a kol., 2011)

Dotazník, který je užíván v této práci, je tvořen otázkami polouzavřenými, nabízejícími dotazovanému několik variant odpovědí, je zde ale umožněno i doplnění vlastní odpovědi, vyjadřující názor dotazovaného. V empirické části byly užity dva dotazníky, jeden určený pro neslyšící rodiče a druhý určený pro rodiče slyšících. Dotazník pro neslyšící rodiče obsahoval 11 otázek, dotazník určený slyšícím rodičům obsahoval otázek 12. Otázka navíc u rodičů slyšících se týkala specificky počtu neslyšících, se kterými jsou v kontaktu.

Proto nebyla uvedena u rodičů neslyšících. V dotazníku pro neslyšící rodiče byla také užitá modifikace u jedné z otázek, aby respondenti lépe porozuměli zadané otázce (jednalo se o otázku č. 9). Konkrétní znění užitých dotazníků je uvedeno v Příloze 1 (neslyšící rodiče) a Příloze 2 (slyšící rodiče).

Rozhovorem rozumíme proces, který umožňuje vysokou interakci obou stran, tazatele a dotazovaného. Rozhovor umožňuje zjistit postoje, informace a názory dotazovaného ve vztahu ke zkoumanému tématu. (Skutil a kol., 2011)

V rámci výzkumného šetření byly užity polostrukturované rozhovory. Předem jsou tedy stanoveny otázky kladené v průběhu rozhovoru, ale zároveň je možné reagovat na aktuální odpovědi respondenta. (Skutil a kol., 2011)

V empirické části byly vedeny dva rozhovory. Jeden se členy organizací pro osoby se sluchovým postižením a druhý se slyšícími rodiči s dětmi se sluchovým postižením. Záznamy rozhovorů jsou uvedeny v Příloze 3 (členové organizací) a Příloze 4 (rodiče).

5.3 Průběh výzkumného šetření

Velké úsilí a snažení bylo věnováno vyhledávání respondentů, kteří by byli ochotní se šetření zúčastnit. Některé organizace přislíbily pomoc, ale při dalším kontaktování už se neozvaly, s dalšími se spolupráce vyvíjela pozitivně, ale i přes tříměsíční snahu a osobní setkání se nakonec rozhodly se na šetření nepodílet.

Dotazníkové šetření pomohly realizovat organizace Jablíčko dětem, Ephata a Česká unie neslyšících. Dotazníky byly organizacím poskytnuty formou webového odkazu (vzory dotazníků jsou uvedeny v Příloze 1 a Příloze 2; v následné analýze získaných dat odpovídá číslování položek dotazníku pro slyšící rodiče, který obsahoval jednu otázku navíc, konkrétně položku číslo 5). Rozhovory se členy organizací probíhaly v prostorách organizací a výpovědi byly zaznamenány písemně (Příloha 3). Rozhovor se slyšícími rodiči probíhal v rámci pobytového zájezdu v prostorách ubytování a byl zaznamenán písemně (Příloha 4).

5.4 Analýza získaných dat

V rámci sběru dat dotazníky vyplnilo 14 slyšících rodičů a 4 neslyšící rodiče.

1. Navštěvujete některé z uvedených organizací?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
SNN v ČR	0	0
ČUN	0	2 (28,5 %)
ASNEP	0	3 (43 %)
Kulturní centrum Ruce	0	0
Centrum pro dětský sluch Tamtam	2 (14 %)	0
Nenavštěvuji žádnou organizaci	8 (57 %)	0
Jiné	4 (29 %)	2 (28,5 %)

Tabulka 3

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Z výsledku šetření u slyšících rodičů je jasné patrné, že 8 respondentů, tedy 57 % nenavštěvuje se svým dítětem žádnou organizaci pro osoby se sluchovým postižením. Z nabídnutých organizací si následně jenom dva dotazovaní (14 %) vybrali Centrum pro dětský sluch Tamtam. Možnost jiné si zvolili 4 respondenti (29 %) a mezi jejich odpovědi se řadily organizace – Jablíčko dětem, Pevnost, Suki a Demosthenes Ústí nad Labem.

Neslyšící rodiče využili více možností zvolených odpovědí. 2 respondenti zvolili jako svou odpověď Českou unii neslyšících (28,5 %) a Centrum pro dětský sluch Tamtam (celkově 43 %). Tamtam si zvolil také třetí respondent, který ale společně s ním zvolil i možnost jiné (celkově 28,5 %) a zde uvedl organizaci Jablíčko dětem. Čtvrtý respondent také využil možnosti jiné a uvedl organizaci Pevnost.

2. Navštěvujete tyto organizace i se svým dítětem?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
ANO	7 (50 %)	0
NE	7 (50 %)	4 (100 %)

Tabulka 4

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Přesně polovina ze slyšících respondentů, tedy 7 (50 %), odpovědělo, že nenavštěvují organizace s dítětem. Z následujících 7 (50 %), kteří odpověděli ANO, v doplňující odpovědi uvedli - tři rodiče navštěvují společně s dítětem Tamtam, jeden rodič zapsal organizaci Jablíčko dětem, taktéž jeden rodič se se svým dítětem účastní Letní školy s Pevností. Mezi odpověďmi se také objevila organizace Suki a návštěva klinického psychologa.

Neslyšící rodiče všichni uvedli, že s sebou své dítě do organizací berou (tedy 100 %). Pouze jeden rodič uvedl dvě organizace, konkrétně Tamtam a Českou unii neslyšících. I druhý rodič uvedl, že své dítě bere do Tamtamu. Následující respondent uvedl, že bere dítě do Jablíčka dětem a čtvrtý z nich do organizace Pevnost.

3. Pokud některou z daných organizací navštěvujete pravidelněji, jak častá je Vaše návštěva?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Jednou ročně	3 (22 %)	1 (25 %)
Dvakrát ročně	1 (7 %)	1 (25 %)
Jednou měsíčně	0	1 (25 %)
Dvakrát měsíčně	1 (7 %)	0
Jednou týdně	0	0
Nenavštěvují žádnou organizaci	8 (57 %)	0
Jiné	1 (7 %)	1 (25 %)

Tabulka 5

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Největší počet respondentů z řad slyšících rodičů, tedy 8 (což odpovídá 57 %), nenavštěvují žádnou organizaci. Tři respondenti (22 %) navštěvují organizaci pouze jednou ročně. Po jednom (7 %) byly zvoleny možnosti dvakrát ročně, dvakrát měsíčně a jiné, čemuž odpovídala odpověď, že k návštěvě dochází podle nabízených akcí.

Neslyšící rodiče vybrali vždy právě jednu možnost (25 %), a to, že navštěvují organizace jednou ročně, dvakrát ročně, jednou měsíčně, a i zde byla vybrána možnost jiné, která se vázala k odpovědi, že organizace jsou rodinou navštěvovány dle programu akcí, navštěvují tedy nepravidelně a jen tehdy, pokud se jim daná akce zalíbí.

4. Jaké aktivity nabízené organizacemi jsou pro Vás a Vaše dítě nejzajímavější?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Sportovní	1 (7 %)	1 (14 %)
Vzdělávací	5 (36 %)	3 (43 %)
Kulturní	0	2 (29 %)
Pobytové	3 (21 %)	1 (14 %)
Jiné	5 (36 %)	0

Tabulka 6

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Rodiče v rámci otázky 4 volili více možností odpovědí. Z vybraných aktivit si 5 slyšících rodičů (36 %) vybralo vzdělávací aktivity. Tři respondenti (21 %) si vybrali pobytové aktivity. Pouze jeden respondent (7 %) si vybral možnost sportovních aktivit. Odpověď jiné byla zvolena pěti respondenty (36 %) a mezi jejich odpovědi se řadily – akce na konci roku, zábavy podle ročního období (např. karnevaly), konzultace se zaměstnanci organizací, výuka českého znakového jazyka a byla také uvedena možnost, že nejsou využívány žádné aktivity, které jsou poskytovány organizacemi.

Otázka číslo 4 byla neslyšícími rodiči třikrát vyplněna s 2 odpověďmi, a pouze jednou byla vybrána jedna. Nejčastější odpovědí byla možnost vzdělávacích aktivit (43 %), kterou si vybrali tři respondenti. Dva z nich společně s vzděláváním zvolili ještě možnost druhé aktivity, v prvním případě to byly aktivity kulturní (29 %) a v druhém pobytové (14 %). Poslední kombinací odpovědí, byly aktivity sportovní (14 %) a kulturní.

5. S kolika neslyšícími osobami je Vaše rodina v kontaktu?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče
Polovina rodiny	1 (7 %)
Pět neslyšících	1 (7 %)
Dva neslyšící	3 (22 %)
Jeden neslyšící	2 (14 %)
Nestýkáme se s nikým	7 (50 %)

Tabulka 7

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Na tuto odpověď odpovídali jenom slyšící rodiče a neměli možnost výběru více odpovědí, jelikož tato otázka je velmi individuální. Polovina respondentů (tedy 7; tj. 50 %) uvedlo, že se nestýká se žádným neslyšícím. Tři z respondentů (22 %) uvedli, že se stýkají s dvojicí neslyšících. Dvě rodiny (14 %) mají pouze jediného neslyšícího přítele. Následující rodina, tedy pouze jeden respondent (7 %) má 5 neslyšících přátel a byla uvedena i odpověď, že se počet nedá spočítat, s ohledem na to, že rodina je částečně složena ze slyšících, ale i neslyšících osob (i tato odpověď odpovídá 7 %)

6. Stýkáte se s ostatními členy i mimo organizaci? Pokud ANO, jak často?⁶

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Jednou ročně	2 (14,5 %)	1 (25 %)
Dvakrát ročně	0	0
Jednou měsíčně	2 (14,5 %)	0
Dvakrát měsíčně	1 (7 %)	1 (25 %)
Jednou týdně	0	0
Nestýkáme se s nikým	8 (57 %)	1 (25 %)
Jiné	1 (7 %)	1 (25 %)

Tabulka 8

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Nejčastější odpovědí na otázku 6 bylo u slyšících rodičů, že se rodina s nikým mimo organizaci nestýká. Celkově tomu odpovídá 57 %, tedy 8 respondentů. Jednou ročně se s členy organizace stýkají 2 respondenti (14,5 %), 2 dotazovaní také uvedli, že se s ostatními vidí jednou měsíčně (14,5 %). Dvakrát měsíčně se vidá s ostatními pouze jedna rodina (7 %). Jedenkrát byla taky použita možnost jiné (7 %), kde dotazovaný uvedl, že záleží na narozeninách a akcích v komunitě.

Každý z neslyšících respondentů vybral jenom jednu možnost, tudíž každá odpověď odpovídá 25 %. Byly vybrány možnosti – jednou ročně, dvakrát měsíčně, nestýkáme se s nikým a jednou byla zvolena i možnosti jiné, u které bylo uvedeno, že záleží na akcích, které jsou pořádány v rámci komunity.

⁶ Číslování v dotazníku pro neslyšící rodiče je od této otázky vždy o jedno číslo nižší

7. Berete na tato setkání s sebou i své dítě?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
ANO	5 (36 %)	3 (75 %)
NE	9 (64 %)	1 (25 %)

Tabulka 9

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Odpověď NE, byla zvolena u 9 respondentů z řad slyšících rodičů (64 %). Pokud respondenti odpověděli ANO (5; tj. 36 %), uváděli dále četnost setkání – třikrát byla napsána odpověď jednou ročně, jeden rodič uvedl, že své dítě bere s sebou vždy a u jedné rodiny závisí vždy na dohodě s dítětem.

Pouze jeden (25 %) neslyšící rodič nebere na setkání s sebou i své dítě. Zbývajících rodiče (75 %) s sebou své dítě berou, opět ale s odlišnou četností. Jeden rodič uvedl, že dítě bere s sebou pouze jednou ročně, druhý bere na akce dítě vždy a u třetího účast dítěte záleží na typu akce.

8. Co z kultury Neslyšících je pro Vás nejdůležitější ve výchově?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Zvyky a tradice	0	2 (22 %)
Normy (jazykové, kulturní)	2 (11 %)	1 (11 %)
Užití znakového jazyka	4 (22 %)	3 (33,5 %)
Společenské akce	6 (33 %)	0
Setkávání v rámci komunity	5 (28 %)	3 (33,5 %)
Jiné	1 (6 %)	0

Tabulka 10

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Tato otázka byla takřka u všech slyšících rodičů zodpovězena více odpověďmi. Nejčastěji rodiče vybírali jako odpověď společenské akce, celkově to byla jedna třetina všech odpovědí a vybralo si ji 6 respondentů (33 %). Druhou nejčastější vybranou možností bylo setkávání v rámci komunity, což poměrně navazuje na první zvolenou odpověď. Celkově se jednalo o 28 % ze všech odpovědí, která byla zvolená 5 rodiči.

4 rodiče zvolili jako svou odpověď užití znakového jazyka, což se celkově rovna 22 %. Jenom dva respondenti vybrali mezi svými odpověďmi, že výchovu ovlivňují normy (jazykové i kulturní), což je rovno 11 %. Pouze jeden rodič si vybral možnost uvést jako odpověď jiné – a to návštěvu logopedie.

I neslyšící rodiče si vybírali více možností odpovědí. Velký vliv je zde viděn v užívání znakového jazyka, to si vybrali 3 rodiče a z celkového počtu odpovědí to odpovídá 33,5 %. Stejný počet respondentů (3 rodiče; tj. 33,5 %) zvolil odpověď setkávání v rámci komunity. Třetí nejčastější odpovědi, která dle rodičů ovlivňuje výchovu dítěte, jsou zvyky a tradice. Tuto možnost si vybrali dva respondenti (22 %). Pouze v jedné rodině byla zvolena odpověď normy (jazykové i kulturní), což odpovídá 11 %.

9. Jaké osoby mají podíl na výchově Vašeho dítěte? / Kdo má vliv nebo pomáhá s výchovou Vašeho dítěte? (modifikace pro neslyšící rodiče)

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Rodiče	11 (50 %)	4 (40 %)
Prarodiče	3 (14 %)	4 (40 %)
Širší rodina	5 (23 %)	2 (20 %)
Zaměstnanci a členové organizací	2 (9 %)	0
Jiné	1 (4 %)	0

Tabulka 11

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Slyšící rodiče volili opět větší množství odpovědí. 11 z respondentů (tj. 50 % z celkově zvolených možností) uvedlo mezi výchovnými činiteli sami sebe, tedy rodiče. Pět respondentů (23 %) mezi výchovné činitele řadí širší rodinu. Tři rodiče (14 %) spolupracují na výchově s prarodiči dítěte. Dva rodiče (9 %) vnímají zaměstnance a členy organizací jako výchovné činitele, podílející se na výchově dítěte. Pouze jeden rodič (4 %) zvolil možnost jiné – kde uvedl, že na výchově dítěte se podílí pedagog ve škole.

Rodiče se sluchovým postižením volili větší množství variant odpovědí. Všichni rodiče mezi výchovné činitele řadí rodiče (40 %) a prarodiče (40 %). Dva respondenti (20 %) pak ještě mezi výchovné činitele řadí širší rodinu.

10. Jsou tyto osoby mající vliv na výchovu dítěte slyšící, nebo neslyšící?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Slyšící	11 (79 %)	0
Neslyšící	0	2 (50 %)
Kombinace obou skupin	3 (21 %)	2 (50 %)

Tabulka 12

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Jedenáct ze všech slyšících rodičů (tedy 79 %) uvádí, že na výchově se podílejí slyšící osoby. Pouze u tří rodičů (21 %) se na výchově dítěte se sluchovým postižením podílí kombinace obou skupin, tedy slyšící i neslyšící osoby.

Neslyšící rodiče se ve svých odpovědích rozdělili na polovinu. Dva z nich (50 %) uvádějí, že na výchově dítěte se podílejí pouze osoby neslyšící. U druhé poloviny rodičů (50 %) se na výchově dítěte podílejí osoby jak neslyšící, tak i slyšící.

11. Je podle Vás výchova dítěte se sluchovým postižením odlišná od výchovy dítěte slyšícího?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
ANO	7 (50 %)	3 (75 %)
NE	7 (50 %)	1 (25 %)

Tabulka 13

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Zde se slyšící rodiče dělí na dvě poloviny. Polovina rodičů (7; tj. 50 %) rozdílnost ve výchově mezi slyšícím a neslyšícím dítětem nevnímá. Druhá polovina (7; tj. 50%) ano, a v rámci doplňujících odpovědí byly uvedeny tyto rozdílnosti – odlišná komunikace, náročné osvojování češtiny a nutnost zohlednění komunikačních podmínek ve vztahu k dítěti, užívání obrázků při komunikaci, zapojení odborníků (logopedů, lékařů) a začlenění do školního procesu, v učení jsou děti pomalejší a potřebují více času na porozumění, větší trpělivost a nutnost očního kontaktu v průběhu komunikace a celkově větší nesamostatnost a vázanost na rodiče.

Pouze jeden neslyšící rodič (25 %) uvedl, že nevidí odlišnost mezi výchovou dítěte neslyšícího a dítěte slyšícího. Další tři respondenti vidí odlišnost dítěte se sluchovým postižením v těchto aspektech – u dětí se sluchovým postižením dochází k separační

úzkosti, pokud dochází k odloučení. Dva rodiče se shodují, že odlišnost je u nich vnímána hlavně v komunikaci, mají s dětmi vlastní svět, který je od toho okolního odlišný.

12. Čím se kultura Neslyšících nejvíce odlišuje od kultury většinové společnosti, vyjma užití znakového jazyka?

Výběr odpovědí	Slyšící rodiče	Neslyšící rodiče
Zvyky a tradice	2 (12 %)	1 (11 %)
Normy (jazykové, kulturní)	5 (31 %)	4 (45 %)
Společenské akce	0	0
Setkávání v rámci komunity	6 (38 %)	3 (33 %)
Jiné	3 (19 %)	1 (11 %)

Tabulka 14

Zdroj: Vlastní výzkumné šetření, 2017

Odlišnost kultury Neslyšících byla slyšícími rodiči popisována větším výběrem možností odpovědí. Nejčastěji je odlišnost viděna v setkávání v rámci komunity, tuto možnost si vybralo 6 rodičů a jednalo se o 38 % všech odpovědí. Pět rodičů odlišnost kultury chápe skrze normy (jazykové, kulturní), což odpovídá 31 % všech odpovědí. Možnost odpovědi jiné si vybrali 3 respondenti (tedy 19 %), kteří uvedli, že nejsou s neslyšícími v kontaktu, nebo si žádných rozdílů nejsou vědomi. Pouze dva respondenti zvolili odpověď zvyky a tradice, jedná se tedy o 12 % ze všech zvolených odpovědí.

Neslyšící rodiče taktéž volili z více možností odpovědí. Všichni 4 vybrali jako jednu z možností normy (jazykové, kulturní), tedy 45 % všech odpovědí. 33 % odpovědí určilo odlišnost v setkávání v rámci komunity, tuto odpověď si zvolili 3 respondenti. Pouze jeden rodič zvolil odpověď zvyky a tradice (11 % z celkového počtu uvedených možností). Možnost jiné byla také vybrána jen jedinkrát (11 %), kde rodič uvedl, že v rámci komunity více berou jeden na druhého ohled.

5.5 Analýza rozhovoru

Výzkumné šetření založené na analýze vlivu kultury Neslyšících na výchovu dítěte se sluchovým postižením bylo realizováno také pomocí dvou rozhovorů se **zaměstnanci organizací**, kteří se zaměřují na osoby se sluchovým postižením a věnují se všem sférám jejich života.

Rozhovory měly vždy shodnou strukturu a byly zaměřené na pohled informantů na kulturu Neslyšících a celkově na osoby neslyšící a na to, jak informanti nahlíží na výchovu dítěte se sluchovým postižením a její odlišnost od výchovy dítěte slyšícího.

Oba informanti se shodují v hodnocení komunikace Neslyšících. Odlišnost je zde vnímána hlavně v těchto bodech:

- Přímost mluvního projevu

I1: „*V rámci komunikace mezi sebou, jsou neslyšící velmi přímí, nemají v komunikaci zábrany. Pokud bych například měla něco špinavého na nose, řeknou mi to přímo a nebudou mi nic naznačovat.*“

- Zájem o osobní život

I2: „*Hned při prvním setkání se vás zeptají, jestli jste vdaná, kolik máte dětí. Zajímá je také, kde jste se naučila znakovat a zda je někdo neslyšící v rodině, nebo proč jste se vlastně začala učit znakovat.*“

- Specifičnost humoru

Rozhovor byl také prováděn s větším počtem **slyšících rodičů** v rámci návštěvy jedné z organizací, která se zaměřuje na zájmy dětí se sluchovým postižením. Rodiče se zde účastnili logopedické přednášky a následně byli osloveni k rozhovoru. Zde byla hlavním tématem specifičnost výchovy dítěte se sluchovým postižením a její odlišnost od výchovy dětí slyšících.

Již po narození dítěte někteří rodiče pociťovali, že děti hodně vyhledávají jejich blízkost.

IA: „*Ještě, když jsme ani nevěděli, že naše dítě neslyší, bylo velmi tulivé. Rádo bylo blízko nás, sedávalo nám na klíně a poslouchalo tlukot srdce.*“ To, že se jedná o vadu sluchu, se projevovalo i tím, že děti se hodně zaměřovaly na obličej rodičů, takřka jim visely na puse.

Projevy sluchové vady mnozí z rodičů diskutovali s pediatry. Stávalo se ale i to, že ti jim nevěřili. Jedno z dětí, které bylo nedoslýchavé, bylo umístěno do běžné mateřské školy, až po čase byla diagnostikována sluchová vada. Po zjištění diagnózy dochází k úlevě, někteří rodiče to popisují i jako proces uzdravování rodiny.

V rámci každodenních činností je nutné dítěti komentovat činnosti, které se právě dějí, a tak více vštěpovat aktivity, které bude provádět v rámci celého svého života. Věty by měly být srozumitelnější, na dítě je vhodné vždy komunikovat zepředu. Paradoxní je, že hodně rodičů si stěžuje na komunikaci s lékaři.

ID: „*Samotní lékaři ale mluví rychle, někdy až drmolí. Vhodné by bylo, aby mluvili jasně a srozumitelně. A nemluvili zbytečně nahlas.*“

Na denní program je nutné se dopředu připravovat a v rámci jednotlivých činností je třeba vědět, jaké kompenzační pomůcky mohou být použity (např. sluchové pexeso).

Vývoj pohybových dovedností dítěti je také mírně pozměněn. Často se vyskytují poruchy rovnováhy a dítě se tak může stát při pohybu nestabilní. Je tedy nutné, aby byli rodiče více obezřetní.

Rodiče vypověděli, že mnohé děti jsou kompenzovány sluchadly, či kochleárním implantátem, je tedy nutné objasňovat situaci dětí i zaměstnancům ve školách a školských zařízeních. Může se totiž stát, že při zhoršení hluku v prostředí, budou děti hůře rozumět, nebo nebudou slyšet vůbec.

IA: „*V rámci přestávky, nebo v jídelně, kde si dítě stěžuje na hluk. Bolí je uši, stěžují si na hluk a hůře také rozumějí.*“

Porozumění situaci dítěte se sluchovým postižením může také vést k tomu, že dítě se bude dobře cítit se svoji kompenzační pomůckou, protože okolí bude vědět, že je nutná pro jeho správný vývoj.

IA: „*Naše dítě chápe sluchadla jako součást sebe, nijak se za ně nestydí. Možná k tomu dojde v pubertě, kdy se za ně začne stydět a sundá si je.*“

Informanti se shodují, že pro celkový rozvoj je pro děti lepší vyrůstat ve městě. Zde totiž může vidět více lidí, kteří mají také sluchadla, a nepřipadat si tak zvláštní. Horší je situace na vesnici, kde si děti často připadají izolovaně, protože se málokdy setkají s někým se shodnou pomůckou.

Co se týká výchovy samotné, rodiče nepocítují velké rozdíly. Je samozřejmě nutné modifikovat určité výchovné procesy, aby byly vhodně přeneseny i na děti se sluchovým postižením. Důraz je také kladen na vhodnou práci s kompenzačními pomůckami, které by se měly stát součástí dítěte.

5.6 Dílčí závěry a doporučení pro praxi

- Jaká jsou specifika kultury Neslyšících?

Specifika kultury Neslyšících jsou respondenty ze skupiny slyšících rodičů většinou viděna ve společenských akcích, setkáváních v rámci komunity, v normách dané společnosti a ve zvycích a tradicích.

Celá čtvrtina slyšících rodičů ale odlišnost nevnímá, nebo nemohou tuto otázku zcela posoudit, jelikož s neslyšícími nejsou v kontaktu.

Všichni respondenti ze skupiny neslyšících rodičů vybrali jako specifikum jazykové a kulturní normy. Dále vidí jako odlišnost setkávání v rámci komunity a zvyky a tradice a více ohledu, které na sebe vzájemně berou členové komunity.

- Jaký vliv mají normy kultury Neslyšících na výchovu dítěte se sluchovým postižením v případě neslyšících rodičů?

V případě neslyšících rodičů se normy (jazykové i kulturní) objevují ve vnímání odlišnosti kultury Neslyšících na prvním místě. Vzhledem k tomu, že rodiče dochází do organizací pro sluchově postižené i se svými dětmi a jsou v kontaktu s ostatními členy, je jisté, že výchova dítěte v neslyšícím prostředí je ovlivněna primárně normami – ať už jazykovými, tedy českým znakovým jazykem, či kulturními a přímým působením komunity Neslyšících.

- Jaký vliv mají normy kultury Neslyšících na výchovu dítěte se sluchovým postižením v případě slyšících rodičů?

Vzhledem k tomu, že více než polovina slyšících rodičů ze zkoumaného vzorku nejsou s neslyšícími v častějším kontaktu, vliv kultury Neslyšících se na výchově jejich dítěte nebude tolik podílet. Nejdůležitější složkou kultury Neslyšících, která se podílí na výchově dítěte se sluchovým postižením a utváří výchovný proces, jsou dle rodičů společenské akce. Při výběru největší odlišnosti byla nejčastěji vybrána odpověď setkávání v rámci komunity. Z výsledků je tedy patrné, že rodiče berou společenské akce, a tedy i sdružování ostatních osob se sluchovým postižením, jako důležitý prvek při výchově svého dítěte, a to nejspíše i proto, že v tomto aspektu vnímají největší odlišnost. To je do jisté míry způsobeno odlišným způsobem komunikace a také určitou větší sounáležitostí mezi členy komunity.

Pro praxi a rozvoj této složky speciální pedagogiky je vhodné doporučit větší osvětu o kultuře Neslyšících a přiblížení odlišného způsobu komunikace. Tak by se více slyšících osob, nejenom slyšících rodičů dětí se sluchovým postižením, mohlo zapojit a pomoci rozvíjet tuto komunitu.

6 Závěr

Cílem práce je poukázat na specifickou kulturu Neslyšících. Práce je proto v teoretické části zaměřena na popis odlišností kultury Neslyšících ve všech oblastech jejich života. První kapitola je věnovaná osobám se sluchovým postižením. Jsou zde uvedeny jednotlivé stupně sluchového postižení a charakteristika každého z nich.

Druhá kapitola přibližuje již samotnou kulturu Neslyšících. Definuje různá pojetí kultury, včetně kultury menšin, a pozornost je věnována tvorbě Neslyšících v různých oblastech (hudebně-pohybová, literárně-dramatická a výtvarná tvorba). Jsou zde také blíže popsány organizace, které jsou určeny osobám se sluchovým postižením. Důležitou podkapitolou je přijímání členů do komunity Neslyšících, což není cesta úplně snadná, a ne každý se může stát členem komunity Neslyšících.

Poslední kapitola teoretické části je věnovaná popisu vývoje dítěte slyšícího, který je srovnáván s vývojem dítěte, které je neslyšící. Jsou zde uvedeny možnosti řečové sluchové výchovy a náhledy na možný vývoj jedinců nedoslýchavých, neslyšících, nebo uživatelů kochleárních implantátů. V neposlední řadě je zde nastíněna možnost vzdělávání dětí se sluchovým postižením, ať už v rámci hlavního vzdělávacího proudu, či ve školách nebo oborech speciálně zaměřených na děti, žáky a studenty, se sluchovým postižením.

V empirické části byla zkoumána specifická kultura Neslyšících a celkový vliv jejích norem na výchovu dítěte se sluchovým postižením, které vyrůstá v rozdílném prostředí. U slyšících rodičů jsme se nejčastěji setkávali s tím, že nejsou s neslyšícími v pravidelnějším kontaktu, tudíž ani vývoj jejich dítěte se sluchovým postižením nebude tolik ovlivněn normami a kulturou Neslyšících. Na druhé straně jsme se ale utvrdili v tom, že neslyšící rodiče kladou při výchově důraz na normy své komunity a předávají je i svým dětem. Specifická kultura je následně viděna převážně v komunikaci, ale také v obecnější interakci s komunitou Neslyšících. K té dochází podle výsledků výzkumného šetření ve formě setkávání komunity a na společenských akcích, které jsou pořádány různými subjekty.

Za přínos práce lze považovat to, že poskytuje celistvý pohled na vývoj a výchovu dětí se sluchovým postižením a na specifika kultury Neslyšících, uveden je i aspekt integrace těchto dětí do uvedené komunity. Práce se zabývá i jednotlivými složkami kulturního

života komunity Neslyšících v ČR a dává tak možnost nahlédnout do aktivit a akcí, které jsou poskytovány nejenom pro osoby se sluchovým postižením.

Na základě studia odborné literatury a dalších pramenů, uvedených v teoretické části práce, a výsledků empirického šetření lze pro praxi a další rozvoj zkoumané oblasti doporučit větší osvětu o kultuře Neslyšících, zejména o specifickém způsobu komunikace, také mezi příslušníky většinové kultury.

7 Seznam použitých informačních zdrojů

Bibliografické zdroje

BAKER, C., COKELY, D. *American Sign Language: A Teacher's Resource Text on grammar and Culture*. 4th edition. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 1999. ISBN 0- 930323-85-8.

HOFSTEDE, G., HOFSTEDE G. J. *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vydání. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-70-2.

HOLMANOVÁ, J. *Raná péče o dítě se sluchovým postižením*. 1. vydání. Praha: Septima, 2002. 90 s. ISBN 80-721-6162-8.

HORÁKOVÁ, R. *Sluchové postižení: Úvod do surdopedie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0084-0.

KLENKOVÁ, J., BOČKOVÁ, B., BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Kapitoly pro studenty logopedie: Text k distančnímu vzdělávání*. 1. vydání. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-229-1.

KOSINOVÁ, B. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – Kultura neslyšících*. 1. vydání. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-94-9.

KUNEŠOVÁ, H. M. *Miss Deaf pro rok 2016*. *Gong*. 2016, **2016**(10-12), ISSN 0323-0732.

MATSUMOTO, D. *Culture and psychology*. In: LUKAŠOVÁ, R., NOVÝ, I. a kolektiv. *Organizační kultura: Od sdílených hodnot a cílů k vyšší výkonnosti podniku*. 1. vydání. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0648-2.

MUKNŠNÁBLOVÁ, M. *Péče o dítě s postižením sluchu*. 1. vydání Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5034-7.

NEUBAUER, K. *Úvod do logopedie sluchově postižených*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 978-80-7041-755-3.

NOVÁK, T. *Jak vychovávat sebevědomé dítě*. 1. vydání. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4522-0.

NOVOTNÁ, P. *Deaf Art - Výtvarné umění v kultuře Neslyšících*. 1. vydání. Vyškov: Pocity, 2008. ISBN 978-80-210-4776-1.

PROCHÁZKOVÁ, V., VYSUČEK, P.. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?* 1. vydání. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. ISBN 978-80-86991-18-4.

PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie: Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-280-5.

PRŮCHA, J., VETEŠKA, J. *Andragogický slovník*. 1. vydání. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3960-1.

PULDA, M. *Včasná sluchově-řečová výchova malých sluchově postižených dětí*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-2799-1.

Sbírka zákonů České republiky. In: Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2008, ročník 2008, 384/2008 Sb.

SKÁKALOVÁ, T. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*. 1. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6.

SKUTIL, M. a kol. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. 1. vydání. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠPIRUDOVÁ, L., IVANOVÁ, K., HALMO, R., TOMANOVÁ, D., BURSOVÁ, J. *Pečujeme o klienty odlišných etnik a kultur: Transkulturní péče v praxi aneb jak překonávat komunikační a kulturní bariéry při péči o pacienty odlišných etnik a kultur*. Olomouc, 2004.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. 2. vydání. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2153-1.

Elektronické zdroje

ADAMOVÁ, K., KŘÍŽKOVSKÝ, L. Jak se vyvíjel pojem "menšina". In: *Britské listy* [online]. 2002 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/10842.html>

BREJLOVÁ, D. Styly výchovy. *Brejlova* [online]. 2017 [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: <http://www.brejlova.cz/clanek1.html>

BROŽÍK, J. Mluvicí ruce 2001. *Ruce* [online]. 2006 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/449-mluvici-ruce-2001>

- BROŽÍK, J., KRATOCHVÍLOVÁ, K. Národní divadlo otevřelo náruč neslyšícím. *Ruce* [online]. 2007 [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/301-narodni-divadlo-otevrela-naruc-neslysicim>
- ČÁKIOVÁ, J. Sluchové ztráty - efekty a diagnostické stupně. *Národní informační centrum pro mládež* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://www.nicm.cz/klasifikace-sluchoveho-postizeni>
- ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, K., DINGOVÁ, N. Terminologie. *CKTZJ* [online]. Praha, 2016 [cit. 2016-12-14]. Dostupné z: <http://www.cktjz.com/terminologie>
- Divadelní představení tlumočení do znakového jazyka. *Liberec CUN* [online]. Liberec, 2016 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.liberec.cun.cz/index.php?text=54-divadeln-pl-edstaven-tlumoaten-do-znakov-ho-jazyka>
- DUŠOVÁ, B. *Pedagogika a didaktika* [online]. 2006. [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/mentor/III-pedagogik-didaktika.pdf>
- Kdo jsme. *Cun* [online]. 2009 [cit. 2016-12-16]. Dostupné z: <https://www.cun.cz/index.php?clanek=23>
- KLABANOVÁ, L. Alan Ptáček: Humor neslyšících. *Ruce* [online]. 2011 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/907-alan-ptacek-humor-neslysicich>
- KRATOCHVÍLOVÁ, K. Nová knížka neslyšících autorů. *Ruce* [online]. 2007 [cit. 2016-12-14]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/207-nova-knizka-neslysicich-autoru>
- Kultura. *Varianty* [online]. Praha: Vzdělávací program Varianty [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <https://www.varianty.cz/slovnicek-pojmu/20-kultura>.
- Kurzy znakového jazyka. *Pevnost* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.pevnost.com/cz/kurzy-znakoveho-jazyka-36>
- Letní škola 2016. *Pevnost* [online]. 2016 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.pevnost.com/cz/projekty-33/letni-skola-2016-66>
- Literární koutek neslyšících. *Koutek ruce* [online]. 2016 [cit. 2016-12-14]. Dostupné z: <http://koutek.ruce.cz/>

Neslyším a hraju divadlo. *Česká televize* [online]. 2013 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1095352674-divadlo-zije/313295350040002-neslysim-a-hraju-divadlo/>

O nás. *Gong* [online]. 2016 [cit. 2016-12-15]. Dostupné z: <http://www.gong.cz/neco-o-me>

O nás. *Pevnost* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.pevnost.com/cz/o-nas-29>

O nás. *SNNČR* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.snn-cr.cz/O-NAS>

Otevřeno Kolín 2017. *ECPN* [online]. 2016 [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.ecpn.cz/index.php?art=311>

PALÁN, Z. Výchova. *Andromeda* [online]. Androgogický slovník, 2002 [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/vychova>

Pantomima S. I. *Neslyšící Brno* [online]. 2006 [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: http://www.neslyšící-brno.estranky.cz/clanky/pantomima-s_i_-_system-internacional-.html

PAUR, J. Newsletter. *SNNCR* [online]. Praha, 2016 [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <http://www.snn-cr.cz/file/gyle/Newsletter-3.pdf>

POSPÍŠIL, R. Úvod do pedagogiky. *Is muni* [online]. 2009 [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/portest/estud/ped/ped/ps09/uvod_ped/web/kategorie.html

Pro děti. *Neslyším* [online]. 2015 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.neslysim.cz/cze/repertoardetail/deti/>

SAVKANIČ, T. Sociologie kultury (sociology of culture). *Artslexikon* [online]. 2012 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.artslexikon.cz//index.php?title=Sociologie_kultury

Signmark – Our Life (Deaf Rap). *Youtube* [online]. 2010 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=cYwX45ZDe_4

Služby. *SNNČR* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.snn-cr.cz/Sluzby>

SMUTNÁ, I. Povídání o tiché hudbě se Zuzanou Hájkovou. *Ruce* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/161-povidani-o-tiche-hudbe-se-zuzanou-hajkovou>

Soubory Nepanto. *Amatérské divadlo* [online]. 2011 [cit. 2016-12-01]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=soubor&id=1037>

Tichá hudba – Dámy vládnu. *Ruce* [online]. 2011 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/839-ticha-hudba-damy-vladnou>

Tichá hudba – I will survive. *Ruce* [online]. 2011 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/837-ticha-hudba-i-will-survive>

TKN - Festival pantomimy "Otevřeno". *Česká televize* [online]. 2015 [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096066178-televizni-klub-neslysicich/215562221800010/#programmePlayer>

TKN - Historie televizního vysílání pro neslyšící. *Česká televize* [online]. 2015 [cit. 2016-12-19]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096066178-televizni-klub-neslysicich/215562221800018/#programmePlayer>

TKN - Jindřich Zemánek a pantomima neslyšících. *Česká televize* [online]. Brno: Labyrint Brno, 2012 [cit. 2016-12-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1096066178-televizni-klub-neslysicich/212562221800013/obsah/221231-jindrich-zemaneck-a-pantomima-neslysicich>

Tlumočená divadelní představení. *CKTZJ* [online]. 2014 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.cktzj.com/tlumocena-divadelni-predstaveni>

TOMEK, L. O asociaci ASNEP. *ASNEP* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.asnep.cz/o-asociaci-asnep/>

Videoklipy neslyšícího rappera Signmarka. *Ruce* [online]. 2011 [cit. 2016-11-30]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/900-videoklipy-neslysiciho-rappera-signmarka>

VUORIHEIMO, M. Bio. *Signmark* [online]. 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://www.signmark.biz/bio/>

Výchovná dramatika neslyšících. *Česká televize* [online]. 2010 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1096066178-televizni-klub-neslysicich/210562221800006>

VYSUČEK, P. Nové zprávy v českém znakovém jazyce. *Ruce* [online]. 2008 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/470-nove-zpravy-v-ceskem-znakovem-jazyce>

8 Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník pro neslyšící rodiče

Příloha 2 – Dotazník pro slyšící rodiče

Příloha 3 – Rozhovory se členy organizací

Příloha 4 – Rozhovor se slyšícími rodiči